INDOGERMANERNAS

HÖGSTE GUD

AF

SVEN LINDE
DOCENT VID LUNDS UNIVERSITET

GLEERUPSKA UNIVERSITETS-BOKHANDELN
(HJALMAR MÖLLER)
LUND.

LUND 1889,
BERLINGSKA BOKTRYCKERI- OCH STILGJUTERI-AKTIEBOLAGET.

Innehåll.

Sid.

Indogermaner är det gemensamma namnet för följande nio folkfamiljer, nämligen *inder, perser, armenier, greker, romare, kelter, germaner, slaver* och *litauer*, som alla tala eller talat närsläktade språk, hvilka i sin ordning kallas indogermanska. Den närmare eller fjärmare släktskapen mellan nämnda folkgrupper röjer sig i likheten af yttre typ och i många gemensamma karaktärsdrag, hvilka återspeglas i de särskilda nationernas litterära, politiska, sociala och religiösa skapelser och öfver hufvud i deras historia. Det säkraste beviset för deras inbördes släktskap och ursprungliga enhet är dock gemensamheten i språk. Tungomålet röjer dem. Och det var just den sent omsider insedda likheten i språk, som först öppnade forskarnes blick för sagda folkgruppers samhörighet, ty liksom de indogermanska språken framgått ur ett gemensamt urspråk, så måste också rimligtvis de indogermanska folken ledas tillbaka till ett gemensamt urfolk.

Språkgemenskapen är vetenskapligt begrundad och utvecklad af Friedrich von Schlegel samt framför allt af den jämförande språkvetenskapens fader, Franz Bopp, och hans skola. Namnet indogermaner på ofvannämnde besläktade folk härrör också från samme Fr. v. Schlegel. Jämte benämningen indogermanska folk och språk förekomma äfven de liktydiga benämningarna: *indoeuropeiska* (Bopp), *ariska* (Lassen), *sanskritiska* (W. von Humboldt), *jafetiska* (Diefenbach) och *mittelländska* (Ewald) — de tre sistnämnda hafva dock ej bland språkforskare vunnit något allmännare erkännande.

Liksom den indogermanska folkstammen lät sig dela i nio större folkgrenar, så urskiljas också inom den indogermanska språkstammen nio mera betydande språkgrenar eller familjer, nämligen den *indiska, iranska, armeniska, grekiska, italiska, keltiska,*

slaviska, *litauiska* (eller *baltiska*) samt den *germanska*. Tre af dessa underafdelningar bilda den asiatiska språkgruppen, de sex öfriga den europeiska af den indogermanska stammens språk.

Den *asiatiska* eller *indoiranska* gruppen, företrädesvis kallad den *ariska*, omfattar de *indiska* och *iranska* språken (fornpersiska och fornbaktriska), hvartill sluter sig *armeniskan*, förmedlande öfvergången till den europeiska gruppen, till hvilken åter höra: den grekiska språkfamiljen, de italiska språken, kelternas språk, de slaviska språken, den litauiska, lettiska eller baltiska familjen samt de germanska språken.

Den jämförande språkvetenskapen har tydligt visat, att alla dessa ofvan uppräknade språkgrenar utvecklat sig ur ett enda gemensamt urspråk, som likväl ej var sanskrit, såsom den ofvan nämnde Fr. v. Schlegel antog. Sanskritsspråket var ej indogermanernas urspråk och Indien icke heller deras urhem. Lika litet tillkommer något annat af de enskilda folkens språk eller hemland den äran; ty äfven i dylik riktning hafva förslagsmeningar icke saknats. Rörande urspråkets eller, hvilket är detsamma, den indogermanska folkstammens ursprungliga, gemensamma hemland samt det sätt, hvarpå dessa språk- och folkfamiljer derifrån utgrenat sig, råda ännu bland språk- och fornforskare vidt skilda meningar. Och denna fråga, som för 30—40 år tillbaka ansågs nära nog löst, har under de tre senaste årtiondena varit föremål för både många och grundliga undersökningar, hvilka dock ej ledt till något verkligt resultat.

Frågan i sitt första skede rörde sig helt naturligt kring ett centralasiatiskt urhem. Så ansåg Pott *) det vara otvifvelaktigt, att den indogermanska folkstammens vagga liksom mensklighetens öfverhufvud stått i Asien, som af ålder varit ansedt för en »officina gentium». Ty »ex oriente lux», och kulturens gång har i det stora hela städse följt solens lopp. Vid Asias modersbarm måste derför äfven Europas folk en gång hafva hvilat, och på Asiens jord måste de hafva tagit de första stapplande stegen såväl i kroppslig som andlig utveckling.

---

*) Etymol. Forschung. I[1] p. XXI.

Det gälde nu att med bevis stödja denna hypotes, att bringa densamma till historisk visshet, och ett sådant försök har fransmannen Adolphe Pictet vedervågat i sina *Origines Indoeuropéennes* (1859). Till det forna Baktrien eller trakterna mellan Hindukusch, Belurtagh, floden Oxus och Kaspiska Hafvet förlade han urhemmet. *) Ur de skilda folkens gemensamma benämningar på årstider, berg, dalar, strömmar, floder, mineral, växter och djur söker han bevisa att just Baktriens klimat, läge, mineralrike, flora och fauna bäst öfverensstämma med det sökta urlandets naturliga förhållanden, sådana den gemensamma språkskatten förmår åskådliggöra dem. Och de fleste sanskrit- och zendfilologer hafva varit eller äro af samma mening som Pictet, att nämligen indogermanernas urhem är att söka i Asien. Och språkforskare sådana som A. Schleicher, Lassen, Max Müller, J. Grimm, J. Schmidt, W. Sonne, A. Fick, A. Höfer, Monier Williams m. fl. hafva alla uttalat sig till förmån för nämnda uppfattning. En något afvikande mening hyser Fr. Müller, etnograf och språkforskare, som anser urfolket vid skilsmessans inträde hafva bott vid Svarta Hafvets nordstrand — dock efter invandring från Armenien. Han håller fast vid Armenien såsom indogermanskt urhem, därför att indogermanernas förfäder endast där kunnat komma i beröring med det semitiska urfolket, hvilket Ascoli till och med anser hafva varit ett och samma som det indogermanska. Öfverensstämmelsen mellan skapelse- och syndaflodssagan hos arier och semiter samt gemensamheten i åtskilliga ordrötter anser Fr. Müller endast kunna förklaras genom antagandet, att de bägge folken under en aflägsen forntid bott i hvarandras omedelbara grannskap. Samtidens störste kulturhistoriker Victor Hehn och den historiska geografiens förnämste målsman i Tyskland H. Kiepert är också anhängare af den gamla meningen om indogermanernas asiatiska härstamning — en mening som således räknar både många och lysande namn.

---

*) Jfr O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte, Jena 1885 p. 117—149.

Men motståndarnes lista är icke heller fattig på namn, ty många röster hafva höjt sig till förmån för Europa såsom indogermanskt stamland. Den förste, som vågade träda i opposition mot den nedärfda åsiktens manstarke förfäktare, var engelsmannen R. G. LATHAM, som 1862 i sina *Elements of comparative philology* upprepade och utvecklade sin redan tidigare (1851) uttalade heterodoxa åsikt, att indogermanernas urhem vore att söka i Europa. Starka tvifvel rörande den gängse åsikten uttalade (1867) också den ansedde amerikanske sanskritfilologen W. D. WHITNEY, som anser, att hvarken historia, saga eller språk kunna gifva något uppslag till bestämmande af urhemmets läge. Till tviflarnes led slöt sig nu också redan följande året Göttingerprofessorn TH. BENFEY. Och enär under den historiska tiden den öfvervägande massan af indogermaner varit bosatt i Europa, låg det ganska nära till hands att antaga, att Europa också varit deras ursprungliga hemland. Det faller äfven af sig sjelft, att denna mening, en gång uttalad, skulle finna anhängare bland europeiske lärde, då ju enskilde forskares nationella ståndpunkt och fåfänga kunde komma med i spelet vid urhemmets bestämmande. Också hafva språkforskare, antropologer och arkeologer med bråd ifver skyndat att omfatta teorien. Så har L. GEIGER af tysk patriotism förlagt urhemmet till vestra och mellersta Tyskland, I. G. CUNO åter från sin slavistisk-kosmopolitiska ståndpunkt till östra Europa, norra Tyskland samt norra och vestra Frankrike, d. v. s. till landsträckan från Ural till Atlantiska Oceanen mellan 45 och 60 breddgraderna. En mera begränsad lokalisering har urhemmet bekommit af en tysk lärd vid namn POESCHE, hvilken ser frågan hufvudsakligast från fysiologisk synpunkt. Som den indogermanska rasen i detta hänseende företrädesvis utmärkes genom ljus hy, blondt hår och blå ögon, ansåg han stället, der dessa egenskaper mest konstant träda i dagen, böra sättas såsom urhem. Detta skulle nu vara förhållandet hos befolkningen i sumptrakterna kring floden Dnjepr. Rokitnoträsken fingo äran af att vara den ariska rasens placenta, såsom det heter hos nämnde forskare. Äfven vårt eget land har haft den äran att få räknas såsom vagga för de indogermanska folkens ättefäder. Ty KARL PENKA har i

sina *Origines Ariacæ* sökt bevisa att Skandinavien, Jordanes' »vagina gentium» varit ariernas urhem. Atlantikans fader har gått igen eller åtminstone hans åsikter — och det i mer än ett hänseende, ty äfven på mytologiens område har en så framstående man som professor BUGGE bakslagsvis kommit till åsikter liknande RUDBECKS, fast BUGGE velat frånkänna norden hvad nordens var, RUDBECK åter tillerkänna nordboarne andra folks rättmätiga egendom på andens område. RUDBECK sade exempelvis, att söderns folk fått sin Apollo från nordens BALDER, BUGGE tvärtom o. s. v.

Det urhem, hvarom hittils varit fråga, var det för samtlige indogermaner gemensamma. Men af linguistiskt paleontologiska grunder måste vi antaga tvänne senare urhem, *ett* för de europeiske och *ett* för de asiatiske indogermanerna, men äfven om dessas läge sväfva vi i fullständig ovisshet.

O. SCHRADER, *) som håller före att de ariske indogermanernas eller indoiranernas urhem varit beläget i Jaxartes' flodnejder i det forna Sogdiana, förlägger det europeiska urhemmet till norra Europa, dit han ock vill förflytta det gemensamma urhemmet. Men, som sagdt, huruvida europeernas stamfäder invandrat från Asien eller indoiranernas från Europa låter sig ej afgöra. Ty redan vid den historiska tidens början innehade de särskilda folken ungefär samma läge i förhållande till hvarandra, som de sedan bibehållit. Det gemensamma urhemmet må derför hafva varit beläget hvarsomhelst, alla de indogermanska folkens urfäder bodde en gång där tillsammans såsom ett enda folk, talande ett och samma eller i det närmaste samma tungomål, och skilda flockar hafva derifrån tidtals utvandrat af en eller annan anledning, och hvarhelst de sedan mötts i världen hafva de ej träffats såsom bröder och vänner utan såsom främlingar och fiender. Ja, man har behöft konstens medel, den jämförande språkvetenskapens synglas, för att åter föra sig till minnes de glömda släktdragen.

---

*) Sprachvergl. u. Urg. p. 452.

Om våra indogermanska urfäders kultur och lefnadssätt kunna endast de utvandrade stammarnes språk i gemen gifva oss någon föreställning, Då nämligen ett och samma kulturord förekommer i alla eller flera af de afsöndrade folkens tungomål, berättigas vi att förutsätta detta ord såsom befintligt i urspråket och begreppet såsom kändt af våra förfäder, innan de folk, för hvilka det är gemensamt skildes åt. Och på grund af de jämförda språkens intyg lära vi, att våra äldsta förfäder väl voro nomadfolk, men att de dock vid skilsmessans inträde synas stått i begrepp att konstituera sig till fasta samhällen, och att de lifnärde sig genom boskapsskötsel cch i någon mon genom åkerbruk. Bland husdjuren hade de redan *kon*, *fåret* och *geten* tamda äfvensom hjordarnes väktare *hunden*. *)

Af sädesslagen odlade de *korn* och måhända äfven *hvete*. Också linodling har åtminstone hos de europeiske indogermanerna bedrifvits under förhistorisk tid, såsom det i de europeiska språken genomgående namnet på vexten (gr. λίνον, lat, lĭnum, ir. lín, got. lein fsl. lĭnŭ, lit. lìnas) ger vid handen. Medels honung beredde de sig *mjödets* **) stärkande, men också berusande dryck. De väfde sig kläder af ull. De byggde båtar, som drefvos med åror. Af metaller kände de troligen endast *kopparn*. Deras verktyg utgjordes af *yxa*, *hammare*, *borr* och *såg*. Deras vapen voro

*) Främsta rummet bland boskapen intog nötkreaturet, hvarför också inom de särskilda indogermanska språken den största öfverensstämmelse i detta djurs benämning är rådande. *Ko* heter nämligen på sanskrit *gâus*, zend *gâo*, arm. *kow*, gr. *βοῦσ*, lat. *bos*, ir. *bó*, fornht. *chuo*, fsl. *govedo* och *tjur* = skr. *sthûrá*, zend *staoro*, gr. *ταῦροσ*, lat. *taurus*, got. *stiur*, ir. *tarb*, fsl. turŭ. *Fåret* heter skr. *ávi*, gr. *ὄϝισ*, lat. *ovis*, ir. *ói*, fht. *auwi*, fsl. *ovĭca*, lit. *avìs* och *geten* = skr. *ajá*, arm. *aic*, gr. *αἴξ*, ir. *ag* allaid, lit. ozýs; jfr zend. izaêna (fäll). För det måhända älsta af menniskans husdjur, *hunden*, är den lika benämningen särdeles genomgående, skr. *çván*, zend spâ, gr. *κύων*, lat. *canis*, ir. cú, lit. *szu*, germ. *hun-d*. Urindogermanerna måste således hafva benämnt dessa djur *gau*, *staura*, *aga*, *ovi* och *kuan*. Att äfven *hästen* (skr. *açva*, zend *aspa*, gr. *ἵππος*, lat. *equus*, ir. *ech*, got. *aihva-*, fsl. *ehu*, lit. *aszwà*) varit känd är väl ställdt utom allt tvifvel, men huruvida han är att räkna till urtidens husdjur eller icke är omtvistadt.

**) Drycken heter på skr. *mádhu*, zend. *medhu*, gr. *μέθυ*, (vin), fht. metu, fsl. medu, lit. midùs, ir. mid.

pil och *båge* samt *klubba*, *lans* och *svärd*. Äfven eldens bruk kände de. På en gryende industri tyda kärl och redskap af trä, lera, sten och koppar. — Familjen var fast organiserad, och namn funnos redan för skyldskap icke blott vid blodsförvandtskap utan äfven för slägtskap genom giftermål, ty gemensamma äro benämningarna på *fader* (skr. pitár, zend pitar, gr. πατήρ, lat. pater, ir. athir, got. fadar), *moder* (skr. mâtár, zend. mâtar, gr. μήτηρ, lat. mater, ir. máthir, fht. muotar, lit. motĕ, sl. matí), *syster*, *broder*, *svärfar*, *svärmor* o. s. v. — Man räknade efter decimalsystemet och hade gemensamma talbeteckningar åtminstone till och med hundra. Tidmätare var månen, hvilket ord, betydande mätaren, är för nästan alla indogermanska folk gemensamt: det heter på sanskrit mâs, zend maonh, gr. μήνη, rysk. mjezjaz, lit. ménu, got. mêna. Latinet har visserligen ett annat ord för måne, men månad heter dock *mensis*, och en gudinna med namnet *Mena* kände romarne äfvenledes. Åren räknades sannolikt efter vintrar, liksom hos våra skandinaviska förfäder, åtminstone är namnet på nämnda årstid det mest genomgående inom språkstammen.

Men fastän vi saknade tillräcklig ledning för att kunna bestämma urhemmet för de indogermanska folken, erbjuder dock deras litteratur en rikare källa för bedömandet af deras religiösa uppfattning och enkannerligen för utrönandet af deras åsikter om den högste guden. Härom skall vår blifvande undersökning koncentrera sig, sedan vi förutskickat en kort öfversikt af de viktigaste teorierna om myternas uppkomst och natur.

* * *

Sjelfva uppkomsten af religion och religiös tro utgör ett af de märkvärdigaste problemen i mensklighetens historia. Redan den allmänna förekomsten och utbredningen af religiösa föreställningar är egnad att väcka vår undran. Och vi nödgas hardt när, att antingen inom menniskan antaga en drift eller utom henne en kraft, som öfverallt haft enahanda verkan. Ty hvad var det väl, som förmådde henne att frambära offergåfvor åt gudar, hvilka

hon aldrig sett njuta af de offer, hon helgat dem, eller att med fromma böner anropa dem om hjelp? Hvad var det vidare, som ingaf henne den tron, att, då bönen icke blef hörd, det likväl icke var bönens vanmakt i och för sig utan dess bristfällighet och den bedjandes synd, som var skuld därtill? Hvad var det för en drift eller kraft, som var till den grad bjudande, att lydnaden för religionens bud så ofta var starkare icke blott än förnuft och logik utan också till och med starkare än sjelfbevarelsens och slägtbevarelsens annars så mäktiga drifter?

Religionen har utgjort, våga vi påstå, den i folkens lif djupast ingripande faktorn, och vår tid har varit vittne till, att det är möjligt att skrifva en världshistoria, med afseende fästadt hufvudsakligen vid det religionshistoriska momentet. — Hela nationer hafva vaknat ur sekellång dvala, sedan en ny religion satt de domnande krafterna i verksamhet; hela folkklasser, hela folk hemta dagligen ur religionens tröstegrunder tålamod att bära tillvarons namnlösa kval. Tusentals martyrer hafva offrat sitt blod för sin tro på samma gång som de, hvilkas fanatism ledde de religiösa förföljerserna, också i sin ordning brunno af nit för egen tro. Blomstrande länder hafva ödelagts, hela nationer sönderslitits, millioner af existenser offrats blott för stridiga religionsbekännelsers skull.

Det var den grekiska filosofien, som först försökte gifva ett vetenskapligt svar på frågan om religionens och myternas uppkomst. En del af de grekiska filosoferna förklarade myterna helt enkelt för en *dikt* af skalderna. Så var t. ex. förhållandet redan med XENOPHANES, hvars lefnad infaller mellan 570—470 f. Kr., och samma uppfattning af myterna hade PLATO, hvarför han ock ur sin idealstat förvisade både HOMERUS och HESIODUS, emedan de hos ungdomen skulle inplanta ovärdiga föreställningar om gudarne. — Andra såsom ARISTOTELES sågo i myterna endast en stelnad form af en förgången tids bildning, spilror af en forntida vishet, ett folkens barndomsförsök att förklara världsmysterierna.

En mera vetenskaplig förklaring — *den allegoriska* — uppkom dock redan under slutet af sjette århundradet f. Kr., till-

skrifven THEAGENES från Rhegion samt vidare utförd och tillämpad af METRODOROS från Lampsakos och den bekante STESIMBROTOS från Thasos. Enligt den allegoriska tolkningen ega myterna en tvåfaldig mening: jemte den yttre eller bokstafliga en inre eller andemening. De uppfattades vanligast såsom uttryck för naturtilldragelser. Så blef till exempel gudarnes strid med hvarandra under det trojanska kriget för desse myttydare endast en bild af elementernas kamp med hvarandra.

Nästa försök att förklara gudarnes och myternas uppkomst var den s. k. *euhemeristiska* tolkningen. EUHEMERUS, en skriftställare, hvars lefnad inföll under början af den alexandrinska perioden (omkr. 300 f. Kr.) har nämligen, ehuru han icke var den egentlige skaparen af denna teori, gifvit den sitt namn, i det han i sin beryktade roman (ἱερὰ ἀναγραφή), hållen i en populär och tilltalande poetisk form, utvecklat systemets läror. Försök till en *historisk* myttydning, fast i betydligt måttligare dimensioner, finnas redan hos HERODOT och THUKYDIDES. Men enligt EUHEMERUS skulle nu hela mytologien ha uppstått på så sätt, att en del klokt och tappert folk på grund af sina storverk och förtjenster om menskligheten af en tacksam eftervärld hedrats med gudomlig värdighet och gudomlig dyrkan. Så t. ex. har ZEUS med syskon och barn enligt EUHEMERUS ursprungligen varit en kretisk konungafamilj. URANOS hade varit en framstående astronom, som man slutligen förblandade med hans studiefält eller himlen. APHRODITE var en dam med friare lefnadsvanor, hvilken sökte tvinga Cyperns öfriga kvinnor att i likhet med henne sjelf ockra med behagen, på det att hon icke skulle vara ensam om sin moral. På dylikt sätt förklarades eller rättare travesterades hela mytologien.

Oaktadt sin prosaiska torftighet och klumpighet gjorde euhemerismen på sin tid — frånsedt dess irreligiösa karakter — stor lycka icke blott i Grekland, och där isynnerhet hos den epikureiska filosofiens anhängare, utan också hos romarne. Det är tvifvelsutan under euhemerismens inflytande som de i ett visst dunkel inhöljde italiske gudarne Picus, Faunus, Saturnus och Janus gjorts till konungar och herrskare öfver Latium. Och denna eu-

hemeristiska tendens röjer sig äfven i de första historieskrifvarnes framställning af Roms äldsta historia eller sagoperiod. Ja, till och med en Saxo grammaticus är i sin »historia danica» inne på samma villospår. Historici vilja se historia i allting. Men med den sistnämnde är det ej så underligt, enär euhemerismen under medeltiden hyllades alternativt åtminstone såsom den ortodoxa mytförklaringen.

Den första hänförelsen för euhemerismen lade sig dock ganska snart. Den mera religiöst anlagda mängden kände sig icke alls tilltalad af ett så lättvindigt sätt att handskas med gudarne och religionen eller att se de gamla myterna, som hänfört så många generationer, förbytas i den krassaste realism.

De verkligt religiöse vände sig till ett annat system, som mera motsvarade en sann fromhets fordringar. Det var *Stoikernas*. Deras myttydning var återigen en allegorisk, i afgjordt fysisk riktning, ty naturföreteelser ansågos ligga till grund för myterna. Också kallar CICERO deras system för en *physica ratio*. Gud är *en* men dyrkas under skilda namn, allt efter de naturföremål och naturföreteelser, hvari han uppenbarar sig. Så representerar ZEUS *) lifvets princip i allmänhet. Den gudomskraft, som innebor i jorden kallas Demeter, den som genomtränger hafvet Poseidon o. s. v.

Stoikernas system bildade dock icke slutlänken i den antika teologien, utan det var den *neoplatonska filosofien*. PLUTARCHUS är en af denna skolas förnämste mästare. Enligt honom representera myterna ren verklighet och hafva alla en förnuftig mening, från moralens eller nyttans synpunkt sedt, understundom representera de historiskt viktiga tilldragelser, eller också hafva de afseende på naturföreteelser. Denna skola, som uppstod, först sedan orientalisk kult börjat öfversvämma Grekland och Italien, hade en synnerlig vördnad för Orientensreligioner, enkannerligen för Egypters, Kaldéers, Iraners och Inders. Och flere af den neoplatonska filosofiens anhängare företogo långväga resor för att på ort och ställe studera dessa folks myter och kult. För denna skola, som företrädesvis lade an på tillbedjan och andakt, blef kulten

---

*) *Ζεύς* härledde de djerft nog ur *ζῆν* lefva.

hufvudsak, och såväl mot euhemerism som stoicism trädde den i stark opposition. I stället för att såsom Stoikerna fatta Gud panteistiskt satte de honom såsom den sysslolöse åskådaren utanför den värld, hvars skapare han var, ofattbar för den menskliga tanken och ej möjlig att med språkets ord beskrifva.

Kyrkofäderna i sin ordning förklarade dels de hedniska religionerna för urartade former af den ursprungliga uppenbarelsen, dels tydde de efter Origines' föredöme på euhemeristiskt vis uppkomsten af de hedniske gudarne och myterna, antagande att vissa framstående personligheter efter sin död upphöjts till gudar.

Humanisterna under femtonde och sextonde seklet, med NATALIS COMES i spetsen, sågo i myterna antingen framställningar af filosofiska läror, såsom redan Aristoteles gjort, eller också vidhöllo de, då de i allmänhet voro alltför mycket beundrande läsare af de klassiske författarne för att inlåta sig på några så speciella undersökningar, den nedärfda uppfattningen af myterna såsom förfalskad uruppenbarelse. På hufvudsakligen samma ståndpunkt befinna sig det sjuttonde århundradets män, som ansågo de polyteistiska religionerna för urartade former af den hebreiska monoteismen. *) Och i den katolska litteraturen öfver hufvud, som under denna period utvecklade sin största lifskraft, möter oss uppfattningen af de hedniska religionerna såsom grumlade minnen af den ursprungliga uppenbarelsen.

Vid början af *adertonde* århundradet uppdyker åter lusten att i myterna se reminiscenser af historiska fakta och att på euhemeristisk väg upplösa mytologien i historia. Samtidigt härledde de engelske deisterna med MORGAN **) i spetsen, i likhet med några kristna och judiska apologeter, de hedniska religionerna från affallna änglar, hvilka låtit tillbedja sig såsom gudar i Egypten och Grekland. — Längst avancerad i fråga om religions- och mytuppfattning under detta tidehvarf var VOLTAIRE. Hos honom finna vi de väsentligaste af vårt århundrades mytförklaringar an-

*) Hufvudverket för slik myttydning äro G. Voss'nio böcker de theologia gentili et psychologia christiana sive de origine ac progressu idololatriæ (Amsterdam 1642).

**) The moral philosopher 1737.

tydda. Såsom religionens begynnelse sätter han en outvecklad tro på en enda Gud. *) »On commence», säger han, »en tout genre par le simple, ensuite vient le composé et souvent enfin on revient au simple par des lumières supérieures: telle est la marche de l'esprit humain». Men det föremål, man ursprungligen tillbad, var icke solen eller månen. »Man tillbeder, man anropar, man söker blidka endast det man fruktar». Åskan **) lämpade sig därför bäst såsom urgud.

Under början af innevarande sekel försökte Creuzer en symbolisk myttolkning, riktad företrädesvis på de grekiska myterna. Symbolen uppstår enligt honom i följd af en brinnande åtrå att omfatta det obegränsade, att utgrunda det outgrundliga o. s. v. Det sinliga är käril för och bärare af det obegränsade och öfversinliga. Myterna representera en högre art af visdom, som icke kan hafva utgått från folket — icke ens det grekiska. Han antager därför att en särdeles upplyst prestkast invandrat från Orienten eller Egypten och bibragt det ännu råa och okunniga grekiska folket en högre upplysning under den enda för dem fattbara formen d. v. s. mytens.

Ännu sämre än med den symboliska måste man känna sig till freds med den *rationalistiska* tolkningen med Grote, Lobeck och Lehrs till målsmän, hvilka vilja söka förnuftet i myten, där det icke kan hafva något vidare spelrum. — Om möjligt sämre än rationalisternas visar sig *lokalisternas* myttydning, som vill härleda myterna ur lokala egendomligheter och meteorologiska företeelser. Lokalisternas hufvudrepresentant är Forchhammer, hvilken i sin »Hellenica» (1837) analyserar en hel rad af attiska och boeotiska myter, hvilka han återför till naturrevolutioner och meteorologiska företeelser. För Forchhammer är t. ex. Hercules' död intet annat än en anthropomorphos af Euboeas lösslitande från fasta landet. Enligt en annan myttolkare af samma skola blef chimäran endast en bild af vulkaniska eldkrafter, och beseg-

---

*) Vi finna här ett analogon till den Schellingska och Müllerska hypotesen om Henoteismen.

**) Härutinnan öfverensstämmer han med Kuhn och Schwartz.

randet af det nemeiska lejonet och den lernäiska hydran förklaras liktydiga med torrläggandet af några träsk.

Bröderna Grimm sammanblandade myterna med folkpoesien. Urfolkets hela andliga verksamhet förestälde de sig hafva uppgått i saga och myt. Myten trodde de vara den naturliga och enda möjliga form, i hvilken folket kan uttrycka sina känslor. De frånkände vidare religionen en ursprunglig dogmatisk karaktär, och i motsats mot rationalisterna fordrade de icke åt myten absolut förnuftighet. Grimmska systemet eger dock ett stort företräde icke mindre framför den Creuzerska symboliken än framför Lobecks och Lehrs' rationalism.

Såväl religionsfilosofer som antropologer antaga en obestämd religiös drift såsom början till all religion. Så t. ex. betrakta Hegel och Schelling de religiösa idéernas utveckling såsom en enkel, historiskt sig utvecklande logisk process. Enligt Baur (Symbolik und Mythologie) ingår det religiösa medvetandet omedelbart i sjelfmedvetandet och är gifvet i och med detta. Schleiermacher sätter religionens ursprung i en hemlig, oförstådd aning, som drifver menniskans tanke hän öfver den ändliga världen — hvilken aning med nödvändighet leder hvarje menniska till religion; äfvenledes anser han alla de menskliga drifterna samverka vid religiositeten. Samma tanke genomgår Hartungs mytologiska skrifter. Det heter nämligen i hans Religion der Römer I, s. 1 f: »Religionen framspringer ur känslan, i hvilken innebor en åtrå efter det goda, liksom i förståndet åtrån efter det sanna», och vidare (s. 4): »För att fatta Gud behöfva vi icke blott *en* utan *alla* vår själs krafter».

Max Müller, den bekante Oxfordprofessorn, förklarar myternas uppkomst såsom en nödvändig följd af ett allmänt menskligt anlag. Denna nödvändighet åter har sin rot i en egendomlighet hos språket eller snarare i ett sjukligt anlag hos detsamma. I språket ligger, så att säga, nyckelen till mytologien. Myten är, från språklig synpunkt sedt, en sats, en komplex af ord. Den språkbildande menniskans fantasi rörde sig i bilder och liknelser. Allting måste för att kunna tänkas såsom existerande fattas konkret. Detta skede var företrädesvis mytbildningens.

»Mytologien är endast en dialekt, en föråldrad form af språket», säger Max Müller. »Hvarje sats är en bild». Och hvarje sådan bild skulle enligt Max Müller kunna utveckla sig till en myt. — Dock tyckes han i sjelfva verket i de indogermanska myterna endast finna en mångskiftande bildskrift för den upp- och nedgående solen med dess följeslagare morgon- och aftonrodnaden. Mytologien förvandlar sig under hans händer, snart sagdt, i meteorologi. Max Müller har en utsökt förkärlek för sol- och ljusmyter, liksom anhängarne af hans teori Kuhn och Schwartz i myterna älska att se återspeglingar af väderleksförändringar och luftföreteelser i allmänhet.

Enligt den Müllerska hypotesen låter väl myternas uppkomst förklara sig, men ej så deras likformighet eller de hos vidt skilda folk ständigt återkommande likartade myterna. I motsats mot nyssnämnda filologiska skola, som förklarar myterna ur en egendomlighet i språket, vilja denna skolas motståndare härleda dem ur en egendomlighet i tänkandet. Detta är den *antropologiska* skolans åsikt. Dess förnämste representant är engelsmannen Andrew Lang. *) Han sätter all mytologis hufvudprincip i sedvanan. Utgående från det irrationella i myterna (såsom blodskam, släktmord, kannibalism, stympning o. s. v.) förklarar han detta såsom kvarlefvor från ett lägre kulturstadium, då sådant verkligen egde rum eller ock låg folkens fantasi nära. — Öfver hufvud förmår icke vilden föreställa sig den honom omgifvande världen såsom annorlunda beskaffad än han sjelf är. Gudar och gudomliga förhållanden blifva lika honom sjelf och hans lefnadsvanor. Då emellertid enligt antropologerna seder och tänkesätt hos de ociviliserade folken äro lika, antaga de för gifvet att också under urtiden förhållandet varit detsamma.

Men till och med det Langska systemets grundtanke att alla folk i primitivt tillstånd äro väsentligen lika, är oriktig. Denna likhet är snarare af negativ än positiv art. I allt positivt visa nämligen de primitiva folken den största olikhet. Hos somliga är polygami rådande, hos andra monogami, andra åter lefva utan

---

*) Mannhardt och E. H. Meyer dela i hufvudsak hans åsikter.

ordnade äktenskap. Taga vi vidare i betraktande deras bostäder och sätt att lifnära sig, framträder en icke mindre väsentlig olikhet. Myternas likformighet kan således ej antagas bero af bestämda och likformigt återkommande sedvanor och kulturgrader, då ett sådant antagande ju endast var en villa.

Julius Lippert liksom Herbert Spencer och Hugo Elard Meyer, hvilkas teori egentligen endast är en förfinad form af euhemerism, som dock i vår tid vunnit allvarlige anhängare, sätta religionens och myternas uppkomst i omedelbar förbindelse med själskulten, med fruktan för döden och de döde, liksom af ålder religionsföraktarne satt fruktan *) såsom den viktigaste driffjädern till religiositet. Lippert stöder sitt påstående på etnografiska studier utan att bekymra sig om det filologiska materialet. Men det är just de äldsta litterära dokumenten, som tala emot den Lippertska hypotesen. I Rigveda talas nämligen icke alls om någon tillbedjan af förfäderna, och icke ens bisättningen af de döde utgjorde någon väsentlig beståndsdel af ceremonierna. Begrafningshymner fattas helt och hållet i den äldsta samlingen af Rigveda. Den yngre samlingen innehåller väl begrafningssånger, men att en fortfarande kult af bestämda förfäders andar egt rum kan man icke af dem sluta sig till. Regelbundna offer hemburos däremot från uräldsta tider åt gudarne. Icke våra förfäder äro i vedahymnerna upphöjde till gudar, men deremot säges det oförtäckt om gudarne, att de äro menniskornas skapare. Det urgamla gudaoffret kan ej hafva uppstått ur det yngre dödsoffret. Och äfven då i de polyteistiska religionerna en dödskult existerar vid sidan af gudarnes, äro dock gudarne och de afdöde menniskorna ej förblandade eller likställde utan strängt åtskilde, i det gudarne alltid utmärkas framför menniskorna genom sina öfvernaturliga krafter och gåfvor.

Adaptionisterna åter anse orsaken till religionens uppkomst endast vara att söka i ett sammanträffande af yttre lefnadsvilkor. De sätta nämligen, dessa naturalismens epigoner, religionens uppkomst i beroende af yttre släktets existens hotande förhållanden.

---

*) Jfr Lucr. de rer. nat. I, 68, V, 73, 1163, 1239, ff. VI, 50, ff.

Den ingår enligt dem såsom en nödvändig och naturlig beståndsdel i kampen för tillvaron, och har af denna framkallats. Denna på rent empirisk grund hvilande ateistiska positivism delar exempelvis GRUPPE. *) Däremot förklarar han riktigt myten icke för en natur- utan kulturprodukt, för en beståndsdel af litteraturen, utgående ej från folket utan från enskilde diktare bland folket. Endast i de högre folklagren frambringas och konserveras myten. Hjeltesagan kommer till folket genom det nationala epos, gudasagan är en därifrån skild konstskapelse, framsprungen ur den med kulten sammanvuxna heliga hymnpoesien, som till tiden gått före hjeltedikten. Gudamyterna anser han ej vara direkt flutna ur naturåskådning utan omedelbart ur ritualen. Ritualen är ej för honom en följd af gudatron utan omvändt gudatron en ritualens skapelse. Innan menniskorna trodde på en gud, öfvade de vissa handgrepp, med hvilka förknippades föreställningar, som sedan utvecklade sig till mytologiska och dogmatiska idéer. Han söker stödja denna sin hypothes dermed, att redan den brahmanska religionen tillägger ritualen en magisk kraft. Genom regelmessigt öfvade ceremonier uppehålles verldens gång. På altaret sammanlöpa de trådar, på hvilka den fysiska och moraliska ordningen hvilar. Men det är redan i och för sig orimligt, att en offerkult skulle hafva kunnat föregå tron på gud och gudar, hvarför ock hans hypotes torde förfalla af sig sjelf.

Causalitetsbehofvet och personifikationsdriften äro de väsentligaste faktorer, som kallat de religiösa föreställningarne till lif och gifvit dem gestalt. Redan på det vaknande medvetandet trängde sig frågorna efter orsaken till ljus och mörker, torka och fuktighet, storm och oväder, sjukdom och död. Och menniskosläktet i sin barndom — med sina lågt utvecklade begrepp — kunde icke, obekant som det var med bestämda naturlagar, föreställa sig orsakerna **) till dessa företeelser annorlunda än såsom personliga med menskliga egenskaper utrustade väsenden. — Ur tron och fantasien i förbund framsprang myten. Den mytbildande

---

*) Die griech. Culte und Mythen, Lpz. 1887.
**) Jfr Lucr. V, 1181 ff.

verksamheten är en diktning, som tror på sina egna skapelser, emedan tron kallat dem till lif. *) Myten är lika litet vanstäld historia som hon är allegori. Allegorien fordrar lika litet tro på realiteten af sina skapelser som hon sjelf besitter den. Hon är en lek af det medvetet och fritt handlande förståndet. Myten däremot är en — snart sagdt — omedveten och med nödvändighet sig fulländande akt af fantasien. Framsprungen ur poetisk intuition, måste myten vexla efter mångfalden och arten af de föremål, som möta fantasien. Hvarje tydningsförsök, som endast vill göra *en* synpunkt gällande, måste därför anses för förfeladt. Och enär så många af ofvan nämnda tolkningar velat förklara alla myter med användande af en princip alldeles exklusivt, måste de redan derigenom väcka den starkaste misstro. Alla myter kunna icke hafva ett och samma ursprung, utan den ena har ett, den andra ett annat. Ty hvarje område, som icke är alldeles uteslängdt från den menskliga tanken och fantasien, kan hafva utgjort fält för den mytbildande diktningen. Och äfven om ett och annat område, såsom onekligt och naturligt är, varit mera fruktbringande för den skapande fantasien, så kan det dock aldrig bestämmas såsom det enda tillåtna och verkliga. Menniskotanken å sin sida söker äfvenledes att allsidigt utveckla sitt innehåll, och vid betraktandet af de vexlande naturföreteelserna födas idéerna vid sidan af hvarandra, blandas och växa samman till ett organiskt helt.

Hvilka voro då våra äldsta förfäders (urindogermanernas) religiösa föreställningar, **) hvilka endels måste hafva gått i arf på alla från samma urhem utgångna folk? Vi känna ej deras bibel. Vi hafva inga språkliga minnesmärken från dem direkte bevarade. Men liksom vi tillnärmningsvis åtminstone kunnat göra oss ett begrepp om deras förhistoriska civilisation på grund af de besläktade språkens vittnesmål, så blir det också här de

*) Jfr Tac. Ann. VI. 5 (V, 10): — promptis græcorum animis ad nova et mira — fingebant simul credebantqve.

**) Jfr O. SCHRADER. Sprachvergl. u. Urgesch. p. 430—441.

samma språken — hvilka äfven då de ej direkt gå historiens ärende, äro den förträffligaste historiska källa — som kunna och skola ge oss nyckelen till deras religions helgedom, som måst innesluta något, i mer eller mindre utvecklad form, af hela den rika och skiftande mångfald af gudomliga väsenden, som befolka grekers och romares, ja inders, persers, kelters, germaners, slavers och litauers mytologi och heliga skrifter.

Sjelfva ordet, som betyder *gud*, förekommer nästan genomgående i alla de indogermanska folkens tungomål; det heter på sanskrit *dêvás*, i zend *daêva* (hvilket ord dock hos iranerna öfvergått att beteckna *ond ande*; *ahura* deremot betyder *gud*, under det motsvarande ord eller *ásura* i det senare sanskrit betyder *ond ande* — i Rigveda åter både *gud* och *dämon*), i latinet *deus*, på litauiska devas, på keltiska *duw* eller *duiw*, i iriskan *dia* och på isländska tiv(ar) — hvilka ord alla förete en ljudlagsenlig utveckling af ett och samma urord *). Vi kunna af en sådan språkens samstämmighet i bruket af nämnda ord våga draga den slutsatsen, att också våra förhistoriska fäder begagnat ett liknande uttryck för mera nämnda begrepp, och att detta på deras språk hetat *daivas*. Sanskritspråket ger vid handen, att detta ord egentligen betyder *den glänsande, den lysande*.

Germanerna, som visserligen egde motsvarande ord till *dêvás* för gud (— týr pl. tivar) hafva under kristendomens inflytande utbytt det de hedniske gudarne betecknande *tivar* mot *Gud, Gott* (got. *gu-þ*, fornn. *go-đ, gu-đ*), hvars germaniska urform *gu-đóm* motsvarar en sanskritform *hutám*, som betyder det anropade väsendet (»secretum illud, quod sola reverentia vident») **). I de slaviska språken förekommer ordet *bogŭ* för gud, motsvarande det

---

*) Äfven det grekiska ordet *θεός* har man naturligtvis velat hänföra till samma rot — hvilket ord, oaktadt det varit föremål för så många tydningsförsök ända från Herodot, som ställer det i sammanhang med verbet *θέω*, och Plato, som deri vill se samma rot som i *τίθημι* ned till vår senaste tids etymologer, ännu är att anse såsom otillfredsställande förklaradt. De grekiska orden *Ζεύς*, *Δι(ϝ)ός* och *δῖος* förete deremot en regelbunden ljudmotsvarighet och äro således besläktade med ofvannämnda dêvás.

**) Osthoff, Morph. Unters. IV. s. 84.

fornpersiska *baga* (gud). Ordet förekommer äfven i sanskrit under betydelsen *lycka*, *välsignelse*, och i Rigveda dels som epitet till gudarne med betydelsen *gifvare*, *den rike Herren* dels såsom namn på en enskild gudomlighet.

Hafva vi då funnit det ord, hvarmed förfädren uttryckte begreppet *gud*, så skall det också förunnas oss att på språkhistorisk väg finna det namn, de gåfvo honom. De vediske arierna eller inderna kallade honom nämligen *Dyâus* eller *Dyâuspitár*, hvilket ord betyder ingen ting mindre än *himlafader*, *ljusets fader*. Samma gudanamn finna vi i grekiskan, där det heter **Ζεύς** eller **Ζεὺς** *πατήρ*, i latinets *Jupiter* och *Diespiter*, i det nordiska *Tyr*, i det forntyska *Tiu* eller *Ziu* och i det angelsachsiska *Tiv*. Och ännu påminner oss alltjämt en dag i hvarje vecka om hans namn, nämligen Tisdagen d. ä. Tys dag. De fyra mest betydande af de indogermanska folken hafva således bibehållit ett och samma namn på sin högste gud. Vi sluta därutaf, att detta är ett bevaradt arf från en tid, då alla dessa folk bodde tillsammans i sitt ursprungllga hemland (i Europa eller Asien), och att namnets ursprungliga form varit *Dyâus*.

Det indogermanska urfolket egde således en religion. Det vandrade icke i slö likgiltighet, endast drifvet af sina begär — pronus ac ventri oboediens — genom lifvet, utan det hade lärt sig att lyfta blicken från jorden till himlen (dyâûs), som det betraktade såsom gud eller kanske rättare såsom hans boning. Det hade redan undrande och spörjande ställt till sig sjelft mensklighetens ureviga fråga: »Hvadan äro vi komne och hvarthän gå vi?» — Fråga vi efter denna religions art och skaplynne, så finna vi, efter hvad vi redan antydt, att den bär spår af naturdyrkan, och att den i likhet med öfriga hedniska religionsformer utvecklat sig ur naturbetraktelse. Ty vi skola nogsamt lära känna, att naturen, dess krafter och företeelser utgjort grundlaget i alla indogermanska folks religionsbyggnader.

Huruvida nu denna religion haft sin yttersta grund i ett ursprungligt, dunkelt gudsmedvetande eller icke, måste vi lemna därhän. Ur språkhistoriska takta kunna vi endast sluta, att religionen framgått ur naturbetraktelser. Och ett sådant religionens

uppkomstsätt står ju också i samklang med apostlen Pauli förklaring, att sjelfva skapelsen eller naturen borde kunna leda hedningarne till tron på en personlig gud, »ty hans osynliga egenskaper, både hans eviga makt och hans gudom skådas ända från världens skapelse, när de förstås af gerningarna» *). Samme apostel uppfattade också hedendomens väsen och världshistoriska betydelse såsom en förberedelse och ett förberedelsens skede, under hvilket menniskosläktet skulle pröfva sina egna krafter, huruvida det förmådde utan särskild uppenbarelse »trefva sig fram och finna Gud» **). — Han förutsatte nämligen att hedningarne genom att bruka sina sinnen och sitt förnuft, i det de betraktade naturens vexlande lif och krafter samt skapelsens öfverväldigande storhet måste komma till tanken på en makt, som ligger förborgad uti eller gömd bakom tingen och företeelserna i naturens rike. Också vittna de indogermanska folkens mytologier och heliga skrifter, att det just är på naturåskådningens väg gudarnes och myternas krets i allmänhet kommit till.

Men de indogermanska folken dyrkade väl icke därför naturen såsom sådan utan det dolda lif, som utgör den fenomenella tillvarons bakgrund — Gud i naturen.

De hörde hans röst i den susande vinden, i den brusande floden, i den porlande källan ***). Men icke blott i den yttre naturen, äfven i djupet af sina egna hjertan förnummo de hans närvaro †). — Och hvarhelst vi spåra något andligt lif i menskligheten, finna vi henne i besittning af religion. Det har också aldrig gifvits hela folk, endast individer bland folken, som kunnat framhärda utan religion och kult, utan tro på högre lifsmakter — som med ett ord lefvat »utan hopp och gud i världen».

Det bör derför icke synnerligen förvåna oss, att det rikt begåfvade indogermanska urfolket årtusenden före vår tideräkning trodde sig se den Oändliges väsen i sol, måne och stjärnor, ja i

*) Rom. 1, 20.

**) Apg. 17, 27.

***) Jfr Seneca, ep. 41, 3.

†) Prope est a te deus, tecum est, intus est, heter det hos samme författare anf. st. § 1.

stormvinden, elden och blixten, och att de sökt många och olika namn för att beteckna honom, kallande honom himlen, ljuset, ljusbringaren, dundraren, blixtslungaren, ja fader, skapare och konung. De skilda uppfattningar af naturen, som gjort sig gällande hos olika folk, hafva i sin ordning betingats af dessas olika lefnadsvilkor och lifsåskådningar. Myterna, som återspegla folkens nationalä lif, röra sig derför uti för dem mer eller mindre egendomliga idékretsar, och gudarne återgifva troget folkens andliga drag.

Liksom man af de indogermanska språkens gemensamma kulturord tillnärmelsevis kan sluta sig till det indogermanska urfolkets bildningsgrad, så ernå vi också samma resultat genom jämförelsen af de indogermanska folkens gemensamma mytkrets, ty äfven här möta vi herdefolket, som ännu befinner sig på nomadens ståndpunkt, om det också förråder någon ringa början till ett ordnadt samfundsskick. Bästa ledningen här vid lag lemna oss de indiska myterna, som gå längre tillbaka i tiden än de öfriga folkens. »I Vedas sånger och böner träder oss nämligen till mötes indernas lif i hela sin nomadisk-patriarkaliska enkelhet, då de bedja gudarne, hvilka de sjelfve bistå i kampen med dämonerna, att skydda dem för fiender, som vilja störa deras offer och röfva deras hjordar, och att gifva dem rikedom på hjordar och barn samt ett långt lif» (A. Kuhn).

Att polyteismen varit den rådande religionsformen hos urfolket redan under den tid, då det bodde tillsammans i osöndrad enhet, och att man redan då tillbad icke en enda gud utan flere är klart, alldenstund vi återfinna samma hufvudgudar hos de flesta indogermanska folk, och sjelfva ordet, som uttrycker gudsbegreppet, i plural form förekommer i alla språken — och i ett endast i plural form — talar äfven till förmån för polyteismen före söndringens tidpunkt.

Huruvida denna polyteism framgått ur en ursprunglig monoteism eller icke, därom äro meningarne delade; och så långt språket låter oss blicka tillbaka in i urtidens dunkel, synes polyteism hafva förefunnits. Men enär all utveckling företer enhet och enkelhet i sin första upprinnelse, då däremot det mera framskridna stadiet är kompliceringens och mångfaldens, borde följd-

riktigt monoteismen *) hafva föregått polyteismen; och den gud, som fortfarande förblef den förnämste, har väl också ursprungligen varit den ende och förste. Och det är ju sjelfklart, att en naturkult måst utveckla sig till polyteism, hvilken i sin ordning utmynnat i panteism, alldenstund naturens mångskiftande lif och företeelser utgjort så att säga materialet vid mytbildningen. Men naturens och naturföreteelsernas förgudning har naturligtvis försiggått successivt. Detta visar oss äfven jämförelsen mellan de särskilda folkens religioner, inom hvilka gudaantalets begränsning är betydligt olika. Så hafva exempelvis iranerna och perserna stannat nära nog vid en enda gud, Ahura Mazda eller Auramazda, genom hvilkens nåd »konungarnes konung» erkände sig hafva mottagit sitt rike **), och genom hvilkens ynnest han vann sina segrar. Och Herodotos ***) berättar med de dodonäiske presterna såsom sagesmän, att hos Greklands äldste invånare ej den senare tidens många gudar eller gudanamn förefunnits. En liknande uppfattning uttalas äfven af Cicero (nat. deor. I, 30). De egenskaper, som tilläggas den främste guden visa oss också honom i ett långt fullare majestät än de senare uppkomlingarne. Hos inderna prisades ursprungligen endast Dyâus och derefter Varuna såsom världens skapare och styresman, fastän under vedismens senare skeden på grund af den henoteistiska riktningens nivellerande makt äfven andra gudar tilldelades samma ära. Hos iranerna prisades Ahura Mazda ensam såsom världens skapare och herre, och af grekerna nämndes endast Zeus liksom af romarne Jupiter gudars och menniskors fader. Och vid sidan af den mångdyrkande folktron har väl i alla tider gått de mera bildades bekännelse, sådan den redan i sjette seklet f. Kr. uttalades af den grekiske filosofen och skalden Xenophanes, som påstod att »gud är en enda, den högste bland gudar och menniskor, hvarken till gestalt eller sätt att tänka de dödlige lik;» och med honom instämde flere af

*) På en ursprunglig monoteistisk uppfattning tyda sådana grekiska uttryck som dessa: *σὺν θεῷ, ἄνευ θεοῦ, κατὰ θεὸν, ὑπὲρ θεόν* och *ἴστω θεός*, jfr Hartung, Religion u. Mythol. d. Gr. I p. 28 fj.

**) Se Fr. Spiegel, Die Altpersischen Keilinschriften p. 4 ff.

***) II, 52.

Greklands förnämste tänkare. Äfvenledes säger Sofokles på ett ställe: »i sjelfva verket finnes det blott en enda gud; det är han, som skapat himlen, jorden och det azurfärgade hafvet».

Grundtonen i det indogermanska urfolkets religion var, såsom redan nämnts, naturdyrkan. Naturen och naturkrafternas verkningar uppfattades såsom uppenbarelseformer för ett i dem inneboende eller med dem identiskt gudomsväsende. Det första och ursprungligaste föremålet för indogermanernas tillbedjan och beundran synes den strålande himlen hafva varit. Och i jämförelse med den allt omfattande himlen, som likformigt spänner sitt hvalf öfver haf och land, måste andra naturens föremål och företeelser förefalla ostadiga och föränderliga, hvarför också indogermanerna funno honom företrädesvis värd att tillbedjas och anropas. Ty »himlarnas tal och deras ord är icke sådant, att man ej hör deras röst. Deras ljud går ut öfver hela jorden och deras ord till världens ändar» *). Och. såsom vi redan nämnt, har inom fyra religioner urtidsnamnet på *himlen* bibehållits såsom beteckning för den mäktigaste nationalguden.

Tvifvelsutan tillade redan urtidens folk den glänsande himlens gud flera tillnamn, hvilka måhända vexlat i olika delar af urhemmet. Ty utom Dyâus nämnde man honom äfven med ett likbetydande namn *Varuna,* — hvilket namn vi återfinna i grekernas **Οὐρανόσ.** I Rigveda är nämligen Varuna den allmännaste beteckningen för öfverguden, ty Varuna har undanträngt den uråldrige Dyâus och blifvit de vediske hymnernas Zeus. Hos grekerna åter har *Uranós* måst träda i skuggan för den ursprunglige öfverguden. Motsvarande ordet i avestaspråket, *Varena,* har ej utvecklat sig till namn på en person, utan betecknar blott en mytisk ort, som väl ej kan vara någon annan än himlen.

Ett annat epitet för himlen var måhända under urtiden också *bhaga,* gifvaren (af roten bhaj tilldela), ty från himlen eller ofvanifrån kommer ju all god gåfva. Ordet förekommer, såsom redan anmärkts, i Rigveda dels såsom tilläggsord för gudarne i

---

*) Ps. 19, 4, 5.

allmänhet dels såsom namn på en enskild gud. I Avesta åter betyder *bagha* gud liksom hos slaverna *bogŭ*.

Men liksom himlen öfver hufvud tilldrog sig urindogermanernas uppmärksamhet och vördnad, så blef också himlens ljus i sina vexlande former föremål för gudomlig dyrkan. Ty hufvudskådeplatsen för den mytbildande fantasien var luftrymden och dess företeelser. Förnämsta rummet intog här himlens öga, solens strålande eldklot, ty gudomlig dyrkan egnade inderna sin *Sûrya*, romaren guden *Sol* och germanerna gudinnan *Sôl*, som en isländsk myt gjorde till Mundelföres dotter. Vi återfinna samma ord i kelternas *heul* *) och i grekiskans *Seirios*, fast hos grekerna *Helios* var den vanliga benämningen för sol och solgud.

Ja äfven dagens budbärarinna, den glänsande (rôćamâna) morgonrodnaden har väl också varit föremål för urfolkets tillbedjan och hyllning. Hennes namn lyder på sanskrit *Ushás* och på avestaspråket *Ushanh*, hvilket ord med vanliga ljudförändringar återfinnes i grekiskans *Eos* (ἠώς, αὔως = αὔσως), som hos Homerus bär attributet den »rosenfingrade» (ῥοδοδάκτυλος), i latinets *aurora* (= ausosa) och i det litauiska *auszrà*. Samtliga orden låta sig hänföra till roten *us* eller *aus* brinna.

Men icke blott den klara, molnfria himlen, utan äfven den molnbetäckte och stormbärande rörde det religiösa sinnet, då thordönets gud sände sin budbärerska *Sarámâ* eller sin budbärare **Ἑρμῆς** eller **Ἑρμείας** (vindens gud) till jordens inbyggare, till hvilka *Indra*, *Zeus*, *Jupiter*, *Thor*, *Parjanya*, *Perkunas* eller *Perun* talade med stormens och dundrets röst.

När omsider äfven solen och med henne dagens ljus sjönk i *hafvet* **), uppgick tröstaren mot »nattens skräckande makter», den »silfverglänsande» *månen*, »nattens öga», som de indogermanska folken dyrkat vexelvis som gud och gudinna, förmäld med solen,

---

*) Jfr av. hvarĕ, lit. sáulė, slav. slŭnĭce, got. sáuil.

) Hafvet uppfattades äfven såsom gudomlighet under namnet *Trita* (med attributet âptyá i skr.), av. *Thrita*, gr. **Τρίτων, **Τριτωνίς** (**Τριτογένεια**); jfr ir. triath.

mot hvilken han är lika kylig som make och maka *), ty såsom manlig gudomlighet uppfattade honom inder, iraner, germaner, slaver och litauer såsom kvinlig åter greker och romare.

Äfven den på härden brinnande heliga *elden* uppfattades af urfolket såsom gudomlighet. Också ega inder, romare, litauer och slaver samma namn på elden: *agní*, *ignis*, *ugnis*, *ognĭ*, hvilka motsvaras af det svenska *ugn*. Härdens gudinna hette dock hos grekerna *Hestía* och hos romarne *Vesta*.

Men äfven rent abstrakta religionstankar hafva manats fram af naturens röster, af yttre företeelser, som väckt någon större uppmärksamhet och sedan allt fullständigare och fullständigare utvecklat sitt innehåll, så att det som till en början syntes blott som en soluppgång eller solnedgång, blef en tydlig uppenbarelse af den eviges och oändliges lagar — ja af odödlighetens tanke; menniskan såg att solen kan gå ned men också upp igen, att det kan varda natt men också åter dag. Hon såg att naturens lif var ett vexlingarnes lif och förändringarnes, men ej absolut tillintetgörelse eller förintelse rådde där. På lif följde visserligen död eller förvissnande, men ur döden framgick åter lif.

Också var väl odödlighetens tanke redan anad och omfattad af det indogermanska urfolket. Tron på ett lif efter döden är nämligen all religions mest befruktande tanke, och utan denna tro vore hvarje religion en omöjlighet **), ty det är hon, som fyller menniskans lifligaste åtrå, som är att öfvervinna döden, och som ensam skänker och när detta hopp.

Liksom himlen var gudarnes boning, så förlade väl också urfolket de aflidne menniskornas vistelseort dit, ty hos inderna gälde enligt uttalanden i Rigveda ***) himlen såsom menniskans

*) Särdeles tragisk är en rysk myt om äkta paret Sol och Måne. Solen blef nämligen snart missnöjd med månen, som var en mycket kall äkta man. I följd af en uppkommen tvist beslöts skilsmessa, hvarför de lysa på skilda tider, solen om dagen och månen om natten. Endast vid solförmörkelser närma de sig hvarandra — dock under ömsesidiga förebråelser. Månen, som ångrar skilsmessan, aftager i följd af smärta häröfver, tills hoppet åter lifvar honom, då rundar han sig ånyo till fullmåne.

**) Jfr Max Müller, Essays I,[2] p. 46.

***) RV X, 14, 16.

3 b Måne

5 Elden

ursprungliga hemort, och till högsta himmelen, der Varuna och Yama sjelfve bodde, återvände efter döden de aflidnes andar *). Hos iranerna gjorde sig samma föreställningar gällande, ty i en avestakommentar **) läres uttryckligen, att själen kommer från himlen och regerar kroppen, så länge han lefver, hvarefter anden återvänder till himlen. Samma uppfattning möta vi på många ställen hos grekiska och romerska författare. Och långt innan Pythagoras eller Plato filosofiskt sökte bevisa själens odödlighet, hade väl denna tro ingått i det allmänna medvetandet. Cicero ***) påstår ju också att, så långt man kan gå tillbaka i den romerska historien, spår af en odödlighetstro förefinnas. Äfven heter det hos Macrobius †), att de gamle romarne höllo före, att själen härstammade från Jupiter och efter döden återvände till honom.

Öfver dödsriket herrskade hos inderna *Yama*, som enligt legenden var den första menniskan, hos iranerna *Yima* och hos grekerna *Rhadamanthys*, broder till **Μίνως**, som måhända är identisk med germanernas *Manus*, »den första menniskan» enligt Tacitus. — Vintergatan med sina tallösa stjärnor ††) betraktades ursprungligen såsom den väg, hvarpå de afdöde vandrade hän till paradiset.

I Rigveda kallas hon *gudavägen* (devânâm panthâs) eller guden Yamas väg, och att dö är liktydigt med att vandra Yamas väg — en väg, som för resten dels ledde uppåt till himlen (svargaloka) dels nedåt till Nirritis, förderfvets och straffets gudinna. Enligt germanernas föreställning var vintergatan vägen för Odens vilda jagt. Och enär deltagarne däri ursprungligen tänktes utgöras af de saligt aflidne menniskornas själar, tyder allt därpå, att äfven germanerna förlade de saliges boning till himlen, hos Oden i Walhall. Då enligt litauers och slavers föreställning själen i form af en fogel eller råtta troddes lemna kroppen, nämnde

---

*) Jfr Kægi, der Rigveda, Lpz. 1881, p. 95—99.

**) Bundehesh. c. 15, 17.

***) Tusc. I, c. 12 och 13.

†) Saturnal. I, 10, 15: — æstimaverunt antiqui animos ab Jove dari et rursus post mortem eidem reddi; jfr Lucr. de rer. nat. 2, 999 f.

††) Skr. staras, av. stare, gr. ἀστήρ, lat. stella (= sterula), fht. sterro.

de förre vintergatan *fogelvägen* (pankszių kelas), de senare *rättvägen* (mysiny tropki). Icke stridande mot ofvannämnda uppfattningar betecknar Ovidius i sina Metamorfoser *) *via lactea* såsom vägen till »den store dundrarens boning och konungapalats — där är de mäktige himlainnevånarnes hemvist, — där är den stora himlens fursteborg belägen».

Någon fullt utvecklad kult egde urfolket naturligtvis icke. Vi torde tryggt kunna påstå, att det hvarken hade tempel **), altaren, gudabilder eller prester. Familjefadren (pater familias) förrättade väl liksom hos germanerna under äldsta tider offerhandlingarna ***). — Kultens hufvudmomenter äro offret och bönen. De äro de synliga uttrycken för det erkända beroendet af samt tillförsikten till gudomens godhet och makt. De höra också innerligt samman i den vediska kulten: »offret utan bön behagar ej Indra» †), och på ett annat ställe i Rigveda ††) heter det: »Indra älskar hvarken den heliga drycken (soma) utan bönen ej heller bönen utan den heliga drycken». I bönen offrar menniskan gudarne sitt hjerta, sin sinnesart, i offret åter bringar hon dem något af sina egodelar — bäggedera för att försona dem och göra dem sig bevågna. Ty menniskans försoning med gudomen utgör just kärnpunkten i all religion, hon är purpurinslaget i religionernas väfnad; och derför bildar också offret, försoningens

*) I, 170 ff.

**) Och ännu om sin tids germaner anmärker Tacitus, Germ. IX, 3: nec cohibere parietibus deos neque in ullam humani oris speciem adsimulare ex magnitudine coelestium arbitrantur. Detsamma anmärker Varro enligt Augustinus (C. D. IV, 31) om de äldste romarne.

***) Några uttryck af rituell natur finna vi väl ej helt och hållet genomgående i de indogermanska språken. Dock ega vi åtskilliga för flera språk gemensamma. Af roten *yaj* (offra) ha vi exempelvis i sanskrit *yashtṛ* och i zend *yastar*, bägge med betydelsen offrare. *Offer* heter af samma rot på sanskrit *yajna* och på zend *yaçna*. Samma rot möter oss i de grekiska orden: *ἅγιος* och *ἅζομαι*. Af en ursprunglig, gemensam benämning för prest torde orden *flamen*, *Βράγχος*, *brahmán*, *bragr*, *Brage* förete några, om än dunkla spår.

†) RV. X, 105, 8.

††) VII, 26, 1.

symbol, kultens medelpunkt. Man hembar gudarne offer såväl af jordens afkastning som af boskapshjordarne, och äfven menniskooffer äro nog ett urtidsarf, alldenstund de så genomgående förekomma i de indogermanska folkens äldsta historia, ty både hos kelter och germaner egnades de enligt Cesars och Taciti vittnesbörd åt den förnämste guden. Grekiska och romerska sagor och ceremonier bestyrka nogsamt, att detta bruk varit gängse äfvenväl hos de klassiska folken under äldsta tider. Och nordens innebyggare, hos hvilka menniskooffer ej voro någon sällsynthet, offrade ju under en svår hungersnöd till och med sin egen konung för att försona de vredgade gudarne. Det är därför högst sannolikt, att redan under förhistorisk tid bland de offer, hvarmed man sökte tillvinna sig gudarnes bevågenhet, blidka deras vrede och utforska deras vilja, menniskooffret intagit ett framstående rum, då ju de dyrbaraste offren måste hafva varit för gudarne de välbehagligaste.

Vi hafva härmed på grund af några gemensamma drag i de indogermanska folkens religioner sökt uppdraga grundritningen till urreligionen hos det i osöndrad enhet lefvande urfolket. Efter skilsmessan utvecklade hvarje särskildt folk sin tro på grundlaget af förfädernas mer eller mindre fritt och sjelfständigt, så att man i mytologien liksom i språket kan skönja de särskilda folkens olika kynnen och lefnadsöden, och guda-tron bildar ingen mindre skiljemur mellan folken än språk, seder och författningar, ty hvarje folk utbildade sitt gudsbegrepp efter sin egen art. Så förestälde sig och afbildade greken, med sitt skarpt utvecklade sinne för plastisk skönhet, gudarne i mensklig gestalt och klädde myterna i fantasiens mest smyckade drägt, romarne läto de yttre gestalterna falla och fasthöllo endast begreppet, kelterna åter stannade vid en grym offerkult, o. s. v.

De indogermanska folkens gudar bildade ej någon republik. Den homeriska satsen: "Icke mångvälde är godt, blott en må herrskare vara!" var tillämpningsvis inrymd äfven i gudastatens regeringsform. Mest utpräglad framträder denna monarkiska författning inom gudarnes stat i fyra af de i fråga varande folkens religioner, nämligen i grekers, romares, inders och iraners — och nämndes den högste guden i Grekland *Zeus*, i Italien *Jupiter*, *Dyâus* eller *Varuna* i Indien och *Ahura Mazda* i Iran.

Följande skalden *Arati* föreskrift: ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα (Med Zeus må vi börja), behandla vi först grekernas *) förnämste gud, därför att detta folk, såsom det synes, bäst bevarat sitt religiösa arf, äfvensom därför att främsta rummet bland de indogermanska folken under hedendomens tider ovedersägligen tillkommer grekerna, som på nästan alla andens områden trognast förvaltat sitt rika pund. De hafva nämligen på samma gång mest idealt uppfattat myterna samt följdriktigt utvecklat och sammanfogat den gamla trons spridda elementer till en helgjuten, organisk enhet bättre än något annat indogermanskt folk. *Zeus* eller *Zeus patér* var greker-

---

*) Bland de indogermanska folken ega grekerna den förnämsta och värderikaste litteraturen, hvilken äfven går ganska långt tillbaka i tiden. Grekerna, som i den mosaiska folktaflan, mensklighetens äldsta åt oss bevarade urkund, kallas *Yawan* (Gen. X, 2), voro under namnet *Yavanas* redan före 2000 år f. Kr. bekante för Babylonier och Semiter, och deras land *Yauna* kände både inder och iraner i en ganska aflägsen forntid. — Såväl Yawan som Yavanas motsvara det grekiska Ἰά(Ϝ)ονες, Ionier, som betyder de *yngre:* jfr skr. yaviyas, lit. yaunas och fsl. ion'. Grekland heter på nypersiska Yūnān och folket yunānīy-ān.

nas förnämste gud, hafva vi sagt. Mytologien måste naturligtvis känna hans härkomst, känna hans fader och moder — samt en massa stordåd af honom. Dock, sådana ting tillhöra ej de bättre skildringarna af öfverguden. Till och med *Kronos* och *Rhea* spela ingen rol, då det är fråga om den grekiska religionens Zeus. Men i alla fall eger myten om dem ett så stort allmänt intresse, att hon dels därför undantagsvis må anföras och dels såsom ett exempel på *Kuhns* myttolkningssätt.

Kronos gjorde myten till Zeus' fader, emedan han ursprungligen uppfattades såsom upphof till ljusets och mörkrets makter i allmänhet. Men då han redan hos Homerus var konstituerad konung öfver det bortom Okeanos belägna Hades, blef han under den senare mytbildningens skeden företrädesvis uppfattad såsom de dödes eller nattens gud. Kronos hade blifvit spådd, att han i en framtid skulle komma att störtas från tronen af sina egna barn. Därför förtärde han Hestia, Demeter, Here, Pluto och Poseidon redan i deras födelsestund. Hans gemål, Rhea, vredgad häröfver, döljer den sistfödde, det är Zeus, i den diktäiska grottan på ön Kreta och öfverlemnar åt Kronos en inlindad sten, hvilken han i stället sväljer. Mytens andemening är denna: Kronos, fadren till det skiftande ljuset och mörkret på himlahvalfvet, uppslukar ljusets gudamakter, och verlden höljes då i natt. Men i stället för den lysande dagens himmel, såsom Zeus liksom indernas Dyaus betyder, uppslukar han en sten, det är den i aftonmolnen inbäddade och nedgående solen. Också har solen af nästan alla indogermanska folk blifvit jämförd med en sten. Ty af flere grekiske filosofer ansågos sol och stjärnor för eldartade stenar. Slaviska folksagor omtala en eldsten, Alátir, som ligger i himlahafvets midt, och hvilken väl är liktydig med solen. I den indiska litteraturen kallas solen ofta dagens ädelsten *).

---

*) Dinamani eller aharmani.

Kureter och nymfer lät den grekiska myten omhulda den nyfödde Zeus. Det är månen och stjärnorna, som nära det späda barnet eller natthimlen med sitt svaga ljus, tills det vid morgonens inträde hunnit växa upp till fullmognad styrka. Då erhåller Kronos det kräkmedel (*φάρμακον*), i följd af hvilket han utspyr stenen, den strållös uppgående solen, och därefter de öfrige af honom uppslukade ljusgudarne, i det solen skingrar nattmörkret och återger åt himlen eller Zeus den fulla dagens glans. Zeus varder då konung öfver världen, och det vikande mörkrets gud (natten) nedstörtas i Tartaros *). — Hos inderna är den ädelsten, *kaustubha*, guden *Vishnu* bär i sin bröstsköld, framgången ur en likartad föreställning, och äfven i Rigveda begagnas mera nämnda bild om solen. Det heter nämligen där **): ”Den midt på himlen stälda mångfärgade stenen skrider fram och skyddar luftkretsens bägge gränser”. I indiska kommentarier förklaras här den *mångfärgade stenen* ***) liktydig med solen. — Vi öfvergå nu till de grekiska skaldernas och filosofernas skildringar af öfverguden.

Omkring tre hundra år före vår tideräkning besjöng en grekisk skald, tillika filosof af den stoiska skolan, nämligen Kleanthes, i en hymn guden Zeus med följande ord: ”Var helsad, du mest frejdade bland odödlige gudar, mångbesjungne, allsmäktige Zeus, naturens upphofsman, som styr all ting lagmessigt! — — — Dig lyder verldsalltet, hvälfvande sig kring jorden, hvarthän du än vill leda det, och sjelfmant låter det sig styra af dig. Så upphöjd till ditt väsen, den evigt högste konungen är du; utan din vilja utföres intet värf vare sig på jorden eller i luftrymden eller på hafvet

*) Äfven den sten, Sisyphus ständigt rullar, anser Kuhn för ingenting mindre än solen och Sisyphus sjelf för en Helios-Poseidon. Det hjul, hvaromkring Ixion svänger, betecknar äfvenledes enligt honom solen.

**) V, 47, 3.

***) Pṛçnir açmâ.

utom de ogudaktiges dåraktiga handlingar. — — — Gif att vi må blifva delaktige af den vishet, i kraft hvaraf du styr allt med rättfärdighet!” Sådan är Zeus enligt filosofernas, enkannerligen de stoiske filosofernas och Kleanthes’ åsikt. Men fullkomligt densamme är han ock enligt de store grekiske skaldernas, epikers, tragöders och lyrikers, sammanstämmande uppfattning. Ty *allsmäktig, allvetande* och *rättfärdig* är Zeus hos Aeschylus likaväl som hos Kleanthes. På ett ställe hos Aeschylus [1]) tilltalas därföre öfverguden af choren med följande ord: ”Konungars konung, saligaste bland salige, fullkomligaste i makt, lycklige Zeus!” Han eger oinskränkt makt, ty han är ensam fri och sjelfständig bland gudarne, såsom samme skald i sin Prometheus v. 50 erkänner. Ja, han är alla gudars herre, icke underkastad någons välde, och hvad han sagt fullbordar han i handling [2]).

Till Zeus såsom den allfullkomlige guden bad man om segerlycka i striden, hvilkens utgång helt och hållet ansågs bero af honom [3]), och ”ingen har någonsin sett Zeus besegras” [4]). Han är den allherrskande guden [5]). Han är de olympiske gudarnes fader [6]) och en evig herre [7]).

Äfven hos Sofokles är allas fader, konung Zeus, som tronar i Olympen [8]) den allherrskande guden [9]) och gudarnes allherrskare [10]). Han är Kronos’ allsvåldige son [11]); och den olympiske konungens allmakt och lagar lida ej något intrång i följd af menniskors öfvermod eller tidens vexlingar [12]). Han är också enligt samme skald den seger förlänande guden [13]) och stridens herre [14]). — Euripides prisar äfvenledes Zeus såsom den högste och mäktigaste guden [15]) och besjunger hans eviga makt [16]), ty han förmår ändra stjärnornas lopp, solens ljus och morgonrodnadens glänsande anlete [17]).

Att Zeus också är *allvetande* antyda stående tilläggsord såsom *allskådaren* [18]) och vidare uttryck sådana som detta: ”Zeus, som alltid ser allt [19]). Hans själ är såsom ett bottenlöst djup [20]), och för honom äro de dunklaste öden och för

menniskors ögon dolda utvägar uppenbara, och ingen omogen plan födes i hans hjärna. På hans allvetenhet tyder också den omständigheten, att det är hans stämma, som talar genom oraklen [21]), och särskildt den dodonäiske Zeus var en ödesförkunnande gud.

Men Zeus är också en *rättfärdig* gud. Han är upprätthållaren af världsordningen samt straffar hvar och en, som vågar kränka en evig ordnings, en evig rättvisas lagar [22]), och så länge Zeus sitter på världstronen vedergäller han hvar och en efter hans gerningar [23]). Ja, han är sjelf, den olympiske fadren, dessa höga, himlaborna lagars upphofsman [24]). Han håller rättvisans vågskål i sin hand, och utan Zeus' vilja tillskyndas menniskorna intet. Han är den frälsande guden, som skyddar den frommes boning [25]). Han tilldelar de orättrådiga ondt och de rättfärdige godt [26]). Han vardt därför fader till Dike — rättvisans mäktiga [27]) gudinna — hvilken såsom lagarnes väktarinna sitter vid öfvergudens sida [28]). Hon är en skräckinjagande jungfru, som andas vrede och död öfver orättfärdigheten och brottet [29]).

Det är Zeus, som från underjorden låter hämnden med det långsamt inbrytande straffet uppstiga [30]). Det är denna vedergällningens lag, som chören hos Aeschylus [31]) skildrar i följande högstämda sång:

Men det gifves en lag att hvar droppe af blod,
Som på marken flöt, kräfver blod som gäld.
Ty Erinnyens rop gäller hämnd och förderf:
Alltjämt träde ofärd ur brottet fram,
Vuxen upp ur de mördades aska!

Zeus hemsöker syndaren med straff [32]), men han är också syndaförlåtelsens gud, ty

— — hos Zeus högt sitter på hans gudatron
För hvarje synd förlåtelsen [33]).

Zeus är de högt uppsattes och förnämes gud, men han är också de olyckliges och skyddsbehöfvandes gode och barm-

hertige [34]) fader. Från höjden ser han såsom en aldrig tröttnande väktare ned till de olycklige, som i sin nöd vändt sig till anförvandter, men af dem fått afslag på sina rättmätiga böner, och i oblidkelig vrede hämnas han deras jämmerrop [35]).

Han är vidare den gud, som kan skänka lycka och framgång:

"Ty välgång uti lifvet är en skänk af Zeus" heter det på ett annat ställe [36]) hos samme skald.

Såsom gästvänskapens gud tager han gemenligen alla flyktingar i sitt beskydd [37]), och tung faller hans vrede öfver den, som vågat bära hand på dem [38]), hvilka vid hans altare sökt sin fristad; ty våldsbragd älskar han ej att se [39]) — denne gud, som aldrig öfvergifver sina barn [40]).

Ungefär samma tankar gå igen hos Greklands lyriske skalder. Så t. ex. prisar Terpander Zeus såsom alltings ursprung och ledare (*Ζεῦ, πάντων ἀρχά, πάντων ἀγήτωρ*). Zeus är således enligt honom verldsalltets skapare och styresman. Archilochus besjunger också fadren Zeus såsom den gud, hvilken skapat himmel och jord, hvilka han upprätthåller och styr, i det han med vaksamt öga följer menniskornas handlingar, såväl goda som orättvisa, hvilka senare han låter efterföljas af hämndens straffdomar. Med ett ord, han är en försynens makt, ty rättvisa är ett försynens verk. Det var ock såsom rättvisans gud och all rätts högste skipare Zeus af *Solon* anropades i början af dennes lagar; ty från Zeus ledde både borgerlig lag och religiös ordning enligt allmän föreställning ytterst sitt ursprung. — Simonides framställer honom såsom den makt, hvilken väl hemsöker med straff, men också är menniskornas högste tröstare och ensam eger botemedlen mot allt ondt. — Skalden Hesiodus, bördig från Askra i Boeotien, vet och känner, att Zeus är gudars och menniskors fader, att hans vidt spanande öga ser och förnimmer allting, och att intet kan undgå denne guds uppmärksamhet [41]). Han framhåller också särskildt guden Zeus såsom rättfärdighetens

gud, hvilken på jorden eger talrika väktare, som noga aktgifva på menniskors rättvisa och orättvisa i handel och vandel, och hans dotter, den jungfruliga Dike, röjer för honom till och med menniskornas hemligaste tankar och sinnesart. Sjelf straffar han den, som vågar förgripa sig på den af honom faststälda ordningen. Orättvisans förbannelser låter han följa syndaren och hans släkt, under det de rättrådige blomstra släktleden igenom. Hos Pherekydes är Zeus början, midten och slutet i världsutvecklingen. Hos Plato är gudars gud *) liksom i den orfiska poesien det panteistiska allt i allom **). Samma tanke andas skalderna Arati och Kleanthes' bekanta ord — dem äfven apostlen Paulus citerar i sitt glödande tal från Areopagen i Athen: "Vi äro ock hans slägte". De äro panteistiska i samma omfattning, som de i omedelbart sammanhang förekommande orden: "i honom lefva vi och röra oss och äro till". Och denna panteismens tanke var icke heller främmande för Aeschylus. Det heter nämligen i ett fragment af nämnde skald: "Zeus är luften, Zeus är jorden, Zeus är himlen, Zeus är allt, och hvad som är däröfver".

Enligt Pindarus är Zeus begåfvad med något högre än de öfrige gudarne. Han nämner honom den evige fadren samt tillerkänner menniskorna gudomligt ursprung: "ett och samma är menniskors och gudars släkte". "En drömartad skuggbild är väl menniskan i och för sig, men när en ljusstrimma från Zeus strålar ned öfver henne, så tillfaller henne ett härligt ljus och ett lyckligt lif" ***).

Att ingen hymn till Zeus från den grekiska poesiens glansperiod, exempelvis af Pindarus, blifvit fullständig åt oss bevarad är högeligen att beklaga, enär tvifvelsutan uti en sådan den homeriske gudakonungens bild skulle framträdt i

*) θεὸς θεῶν.
**) Cic. Nat. Deor. I, 12.
***) Pyth. VIII, 95 ff.

friare och mera andliga drag. — Dock, så långt historien kastar sitt ljus in i grekernas pantheon — från den grekiska litteraturens förfall ända upp till Homeri tid — beherrskar Zeus i fullt majestät den gudakrets, som omger honom. Sant sjöngo således i Zeus' äldsta helgedom i Dodona hans prestinnor, peleaderna: "Zeus var, Zeus är, Zeus skall vara" *), ty han är lifvets och dödens herre **).

Sjelf förkunnar Zeus enligt Homerus och öfrige Olympens gudar med honom, att han bland alla odödlige utan gensägelse är ypperst i makt och kraft. Så t. ex. i Iliadens *femtonde* sång v. 163 ff., där Iris får befallning att till Poseidon frambära förbudet för honom att deltaga i striden vid Troja, tillfogande:

"Må han öfverväga uti sin själ och sitt sinne,
att han mot mig, hur stark han än är, då jag nalkas, dock icke
mäktar bestå: ty i kraft jag mig tror långt yppare vara,
äldre jemväl till börden; och dock skyr icke hans hjerta
att sig förlikna med mig, för hvilken ock andra förfäras" ***).

I en gudaförsamling på berget Olympos, skildrad i Iliadens *åttonde* bok v. 10 ff., låter rhapsoden guden Zeus på följande vis beskrifva sin allmakt:

"Hvilken jag märker ifrån de evige bort sig begifva,
för att sin hjelp endera ibland de stridande lemna,
hårdt tilltygad han hem till Olympen skall vända tillbaka,
eller skall honom jag fatta och ned i Tartaros' mörker
slunga, uti det djupaste gap, som öppnar sig under
jorden, med portar af jern och tröskel af koppar förvaradt,
så långt nedanom Hades som jorden är nedanom himlen;
då skall han finna, hur högt jag i makt är öfver er alla.
Eller försöken I gudar, välan, att I alle det veten:
här vid himmelens hvalf fastspännen en gyllene kedja,
hängen er alle deri, så gudar som äfven gudinnor,
ej I skolen ändå neddraga från himlen till jorden

*) Pausan. X, c. 12, 20: *Ζεὺς ἦν, Ζεύς ἐστι, Ζεὺς ἔσσεται, ὦ μεγάλε Ζεῦ.*
**) Stob. Ecl. phys. I, 3, 9.
***) Johanssons öfversättning följes i citaten ur Homerus.

Zeus, som förordnar om allt, hur starkt än eder I möden.
Men däremot om det lyste mig sjelf att draga med allvar,
droge er alla jag upp och jorden och hafvet tillika,
och kring Olympens spets fastsurrade kedjan derefter,
så att I sjelfve och jord och haf kringsvängden i luften,
Så är jag större i makt än gudar och större än menskor".

I så konkreta drag beskrifver Homerus styrkan hos gudars och menniskors fader, hvars "makt är den största". Men icke tronar "den högste och förnämste" bland gudarne [42]) vare sig på Olympos' spetsar, där hans guldglänsande boning är [43]) eller på berget Idas högsta krön [44]) eller ofvan molnen i eterns rymder i sorglös ro, obekymrad om dagens små händelser. Nej, han håller världsrodret [45]) i sin hand, och hans omsorg sträcker sig icke blott till de för en heroisk världsåskådning stora händelserna eller krigen. Äfven den menskliga civilisationen, mensklighetens framsteg i sedlighet och kultur, ligger honom om hjärtat. Han är försvararen och väktaren af den husliga härden och den äktenskapliga troheten, och äktenskapstvisterna biläggas vid hans altare. Han är Zeus Herkeios. Under detta namn anropades han under den grekiska fristatens tider i familjen, där på hemmets altare offer framburos åt honom. Han vardt då beskyddaren af städerna samt af råds- och folkförsamlingar och edernas väktare; deraf tillnamnen *Polieus, Bulaios, Agoraios* och *Horkios.* Han är gästvänskapens gud och vakar öfver att dess heliga pligter öfvas och bär därför redan hos Homerus tillnamnet *Xeinios.* Han är beskyddaren icke mindre af den biltoge, som ej har något fädernesland eller hus och hem, än af tiggaren, som ej vet af någon tillflykt. Han tager i sitt beskydd hvar och en som med bön vänder sig till honom, ty

"Bönerna äro ju döttrar af Zeus, allsvåldige guden *);
— — — — — — — — — — — — — — — — — — —
Hvilken som tager med vördnad emot Zeus' kommande döttrar,

*) Il. IX, 502 ff.

honom sin hjelp de bete och huldt hans önskningar höra.
Men om dem någon försmår och hårdt dem visar tillbaka,
skynda de bort och bedja till Zeus Kronion, att skulden
honom må följa, till dess till sitt mehn han detta förskyllat".

Idéen om en gudomlig försyn var nämligen, innan den ännu vardt en kristlig dogm, en hellenisk trossats. Den har blifvit uttalad i den grekiska poesien från Homerus ända ned till Pindarus, tills den systematiskt formulerades af Sokrates. Och Euripides, som minst af alla beskyllts för att vara någon from natur har i denna fråga på flera ställen uttalat följande tankar: [46])

I vexlande form ter sig städs' guds makt,
Ty så mycket emot förmodan han gör.
Det väntade ej uti fullbordan gick,
Det oväntades väg fanns så lätt utaf gud.

Såsom världsordningens gud är Zeus rättvisans gud. Från honom hafva Achéernas domare mottagit sina lagar och jordens konungar, folkens ledare, sin makt, och rättvisans eller lagens gudinna, Themis, sitter rådplägande vid hans sida. Han hatar och straffar de makthafvande, som förvrida lag och rätt och icke följa sanningen [47]). Det är också Zeus, som bringar menniskorna lycka eller olycka. Han tillskickar rikedomen och nöden, ja sjukdomar och död. Till honom såsom allt förmående vände man sig därför med bön om framgång vid alla viktiga företag, och när dessa icke utföllo efter önskan, tröstade man sig dock därmed, att utgången i hvarje fall varit i öfverensstämmelse med Zeus' vilja. Ty "guden Zeus gifver än åt en än åt en annan godt och ondt, ty han förmår allt" [48]).

Men redan hos Homerus är Zeus icke blott den *mäktigaste* guden, utan han är också därjämte den *visaste* [49]), som med sin vidt spanande blick öfverskådar universum. Och slafvinnan i Odysseus' hus vet att för himladundraren Zeus allting är kunnigt [50]),

"hvad som skall glädje och hvad som skall sorg de dödlige bringa".

Genom blixten, drömmar och järtecken tillkännager han framtida händelser; det är också han som gifvit Apollon siargåfvan [51]. — Och hos Hesiodus kallas solen hans allseende öga *).

Allmakt, *vishet* och *rättfärdighet* hafva sålunda under alla den grekiska bildningens skeden varit utmärkande drag hos öfverguden Zeus, ty såväl hos Homerus som Kleanthes, såväl hos grekiske skalder som filosofer och såväl under hedendomens aflägsnaste tider som ock, efter det kristendomen börjat sprida sitt ljus öfver den helleniska världen, beherrskade denne gud i skepnad af försyn grekernas pantheon. Han satt der under den hedniska kultens hela tid orubbad på sin tron utan att undanträngas af någon annan gud. Han förblef oafbrutet den helleniske nationalguden **), den panhelleniske ***) Zeus. Han förblef herrskaren i himlen och upprätthållaren af ordningen i världen.

---

*) Op. 237: πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμός.
**) Herod. IX, 7: ἑλλήνιος.
***) Pausan. II. c. 29, 8: πανελλήνιος.

Grekernas *Zeus* motsvaras af romarnes *Jupiter*, ty Zeus patér (urspr. Djeus pater) blir enligt latinets *) ljudlagar såväl *Jupiter* som *Diespiter*, och likheten i egenskaper hos dessa gudar var för öfrigt så i ögonen fallande, att redan de gamle, gående den jämförande mytologien i förväg, sjelfve upptäckte den. Romarnes Jupiter är den *allsmäktige* och *allgode* guden: *Jupiter Optimus Maximus*. Tronande på Capitolium (som Cicero **) kallar hans terrestre domicilium) i Rom, uppfattades han i senare tider, ty romarnes religion var i fullaste mening en statsreligion, mera såsom den romerske statsguden ***), liksom *Jupiter Latiaris* eller *Latialis* vardt det latinska förbundets högste beskyddare, till hvilkens ära *feriæ latinæ* årligen firades på Albanerberget.

Jupiter är den högste och förnämste bland gudarne †). Från sin borg på Capitolium blickade han ut öfver stad och land, ut öfver det vidsträckta romarväldet, ja, ut öfver världen, som han, väpnad med åskviggen, beherrskade. Såsom den mäktigaste guden var han hos romarne naturligtvis äfven krigets gud, ledaren af detta folks förnämsta idrott, ty han var den oöfvervinnelige segraren ††), han nedslog fiendernas härar och förlänade rikt byte †††). Till hans ära, ty han var

---

*) Den italiska språkgrenens förnämsta dialekt var *latinet*, de verldsherrskande romarnes språk, hvars litteratur går tillbaka till ungefär tre hundra år före vår tideräkning. Jämte latinet hafva de *umbriska* och *oskiska* dialekterna att uppvisa litterära lemningar — dock blott i inskrifter.

**) in Verr. IV, c. 58.

***) conditor et conservator imperii (Plin. Paneg. 1).

†) Dux Superum och arbiter deorum (Stat. Silv. 4, 2, 55; Theb. 4, 751).

††) Victor, Invictus.

†††) Prædator.

ju den högste härföraren *), firades derför af segervinnaren de praktfulla triumftågen — och guden sjelf hedras med tillnamnet Triumphator, och man offrade honom därvid den besegrade fiendeanförarens vapenrustning (spolia opima), om man lyckats eröfra äfven den.

Attributen *Optimus Maximus,* som tillades den Capitolinske Jupiter, romarväldets höge beskyddare, beskrifva den romerske öfverguden såsom god och mäktig, hafva vi sagt. Han är det godas och ljusets gud. Han är dagens fader (Diespiter). Men enär ljuset också representerar sanning och rätt, är han tillika *vis* och *rättrådig.* Ty skickelsernas herre och världens styresman och upprätthållare **) måste såsom ledare af de menskliga angelägenheterna också vara beskyddaren af rättvisa och sanning i alla förhållanden. Han belönar den dygdige, men straffar den orättfärdige. Såsom allvetande förutsåg han framtidens händelser och förutbestämde folkens och individernas öden. Vid alla handlingar och företag, vare sig af profan eller helig art, anropade man honom därför jämte Janus, all god början gud ***), om lycka och framgång.

Jupiter vakade öfver edernas helgd, och alla på tro och lofven beroende förhållanden stodo under hans domvärjo, ty han var också trohetens gud, och jämte honom tronade i hans borg på Capitolium trohetens gudinna, *Fides.* I Jupiters namn knöts och slets därför fredens band af fetialerna, fast han i deras fredsfördrag och krigsförklaringsformler anropas under det äldre namnet Diespiter, som icke helt och hållet förgätits ens af den romerska guldålderns skalder. Horatius använder det nämligen på två ställen i sina dikter.

---

*) Imperator.

**) Han är Jupiter *Stator,* — quod stant beneficio eius omnia, stator stabilitorque est (Sen. de benef. 4, 7).

***) Penes Ianum sunt prima penes Jovem summa (Varro enl. Augustin. C. D. 7, 9).

Trohetens kynne afspeglar namnet *Dius Fidius*, och vid *Jupiter Terminus* eller *Terminalis* knyter sig föreställningen om denne gud såsom rättvisans, i det han är eganderättens öfvervakare. Han skyddar statens och den enskildes egendom emot list och våld, på det att icke girigheten utan häfdvunnen rätt måtte bestämma gränserna för dem. Men troheten omslöt såväl gästrätt och folkrätt som husliga och borgerliga förhållanden. Jupiter blef derför gästvänskapens gud och främlingars beskyddare. Han bär i denna egenskap tillnamnet *Hospitalis*. Tillika med sin gemål, Juno, var han beskyddare af äktenskapet. Den heligaste art af äkta förbund ingicks också inför Jupiters prest — flamen Dialis, som var den förnämste bland flamines — samt pontifex maximus.

Religionen utöfvade på romarnes alla lefnadsförhållanden ett särdeles omfattande och djupt ingripande inflytande. Alla deras politiska och sociala inrättningar voro noggranna uttryck af religiösa idéer, som beherrskade eller en gång beherrskat andarna. Också hafva romarne icke från grekerna lånat sin religion. Greker och romare äro ej närmare i släkt med hvarandra än något annat af de indogermanska folken. Men där rådde ett lifligare andligt utbyte mellan dessa bägge nationer under den romerska litteraturen uppväxt — hvilket föranledde upptagandet äfven af religiösa idéer och framför allt identificering af gudar. Studerar man därför romarnes religion i den klassiska tidens mästerverk, exempelvis i Vergilii Aeneid, finner man snart, att den ej mycket skiljer sig från grekernas. Ty äfven hos Vergilius framstår Jupiter såsom en allsmäktig (omnipotens) gudars och menniskors konung, hvilken tronar i den höga Olympen [52]) och visar sin makt i det inflytande han utöfvar på verldstilldragelserna. Ty han är icke en sysslolös åskådare af universum utan samvetsgrant vill han fylla sin pligt såsom dess styresman och ledare, och öfverskådar från sin höga himmel hafvet och seglarne därpå samt den vida jorden med dess inbyggare [53]). Och skalden

framhåller de tunga bekymmer, som hvälfva sig i öfvergudens själ, då han låter sin blick ila ut öfver världen, där han med oinskränkt makt och myndighet bestämmer öfver såväl individens som folkens öden [54]), ty på sin våg väger han deras lotter [55]). Han är den segerförlänande [56]), men också den straffande guden [57]). Hans bud äro oföränderliga, — hans [58]) som

— — — — — — — — — — — — — "himlarnes spira
För i sin mäktiga hand och slungar den vingade blixten"

Också till gudarne sjelfve sträcker sig hans omsorg och välde, hvilka han allvarsamt tillrättavisar och straffar, ifall de glömma sin pligt och ställning såsom gudar. Liksom den grekiske Zeus sammankallar väl också Jupiter gudarne till rådplägning vid viktigare tillfällen. Men denna församling är ej alldeles lik Homeri stormande och demokratiska gudaråd [59]), dit alla gudar, stora och små, ha fritt tillträde. Hos Vergilius liksom hos Ovidius [60]) är det endast de förnämste gudarne (superi), som tillåtas deltaga i rådplägningen, där Jupiter behandlar dem med äkta romersk värdighet och öfverlägsenhet.

Det är därför högeligen af vikt att icke godtyckligt använda de bägge folkens gudanamn om och för hvarandra eller låta gudagestalterna sammanfalla, såsom så ofta skett — ehuru det var två skilda religioner, som hade hvar sin specifika karaktär, fast de visserligen framsprungit ur en gemensam källa, den indogermanska urreligionen. Ty romarnes religion har genomgått åtskilliga faser, innan den antog den form, hvari vi träffa den hos Vergilius. Dess upprinnelse daterar sig ej först från Roms grundläggning. Den har sina källor hos just de folk, hvarifrån Rom ursprungligen framgått. Dessa folk, som i spridda flockar bebodde mellersta Italien voro Umbrer, Volsker, Sabiner, Osker och Latiner, hvilka, såsom tillhörande samma folkgren, talade närbesläktade språk — eller rättare munarter af ett och samma språk — och hvilka tillbådo samme gudar, om ock hos desse några smärre för-

ändringar i namn och attribut här och hvar uppstått. Legenderna om dem äro också sinsemellan lika — och en annan omständighet, som är ett ännu tydligare bevis för deras släktskap och ursprungliga enhet, är den hos de skilda folken på fullkomligt samma sätt organiserade kulten. Så har, för att anföra ett exempel, Bréal visat att hos Umbrerna ett prestkollegium liknande de romerske Arvaliernas existerat.

Den för de ofvannämnda italiska folken gemensamma religionen var naturligtvis i sin begynnelse likartad såväl med grekernas som de öfriga indogermanska folkens. De dyrkade således egentligen naturen och naturens krafter och förestälde sig dem såsom besjälade varelser. Det var en ursprunglig naturdyrkan, som så småningom öfvergick till antropomorfisk polyteism (dyrkan af flere gudar, tänkte i mensklig gestalt). Dock fanns der en väsentlig skillnad mellan grekers och italers äldsta religion, och vare sig nu italernas fantasi var fattigare på skapande kraft eller de af rent religiösa skäl undveko alla dessa äfventyrliga berättelser om gudarne, hvilka grekerna med så stor förkärlek hopdiktade, så äro hos dem legenderna mera sparsamma, mera enkla och mindre omvexlande samt mindre poetiska. — Vidare framträda de romerske gudarne ej med tydligt markerade drag. I romarnes religion visar sig nämligen den hos grekerna så starkt framträdande personificeringslusten i förvånande liten grad utvecklad. De romerske gudarne hafva ej vunnit mer personlighet än nödigt var, för att de skulle tänkas såsom bärare af maktyttringar, ty i maktyttringarne, ej i personligheten sågo romarne gudomens väsen. Den framstående tyske mytologen Preller föranledes häraf att göra den slutsatsen, att romarnes religion ursprungligen haft en mer panteistisk än polyteistisk prägel, och Tertullianus fäller om de romerske gudarne sådana uttryck som detta: ”Jag vet icke hvad det är för okroppsliga och själlösa skuggor och blotta namn

på ting" *). Ett annat egendomligt drag är att de hafva en ovanligt utpräglad moralisk karaktär. Jupiter är väl dagens fader (Diespiter), den strålande himlens rene gud, hvilkens öga är solen **), men också rättvisans och trohetens representant. I stället för att såsom grekerna kalla honom gudars och menniskors fader, älskade de gamle romarne att företrädesvis nämna honom *optimus maximus* ***), fast romerska skalder efter grekernas föredöme äfvenledes kallade honom "pater Divomque hominumque" †).

Äfven familjelifvet var hos romarne djupt religiöst. Åt Jupiter, härdens väktare, och Vesta, renhetens gudinna, var liksom hos grekerna härden i hvarje hus helgad. Hvarje hem hade sina larer, sina penater, sina genier. Religionen lät gudomen nedstiga från himlen till jorden, införde den i hemmen och lät honom där bestämma öfver lif och seder. Också var romarnes kult bygd på tron om ett innerligt vexelförhållande mellan menniskan och gud — snart sagdt på ett köpekontrakt. Man måste köpa sig gudarnes nåd och ynnest genom offer och böner, och man gick så långt, att man våldförde sig på gudarnes bilder, om bönhörelse uteblef. Romarne antogo som princip, att gudaktigheten ger rätt till lycka, hvilket synes af ställen hos PLAUTUS ††). Det är icke i romarnes religion såsom i judendomen och kristendomen, att den fattige är Herrens utkorade †††), utan liksom hos inderna den rike, som kunde frambära de ymnigaste gåfvorna till gudarnes altare. Också var i den romerska kulten den yttre formen eller ritus, som af statens lagar var noggrant bestämd och bunden, hufvudsaken, icke tron eller sinnesarten. Ritus

*) Umbras nescio quas incorporales exanimalesque et nomina de rebus.
**) Solem Jovis oculum appellat antiquitas (Macrob. Sat. I, 21, 12).
***) Cic. pro domo § 144.
†) Cic. N. D. II c. 25.
††) Curc. IV, 2, 45.
†††) ps. 34 v. 7, 140 v. 12 f. Luc. 1 v. 52, 53.

för offren och öfriga ceremonier voro därför på förhand minutiöst bestämda, och heligheten bestod uti att icke förbise något därutinnan *). Den bestod uti ett fullkomligt felfritt framsägande af de många och långa böneformulären, hvilka öfverstepresten eftersade, under det en annan förestafvade dem och flere prester med formulären i hand kontrollerade desse. Och vid minsta missägning af vare sig den förestafvande eller eftersägande, måste uppläsningen börjas från början — hvilket upprepades, tills man lyckligt hunnit igenom hela formuläret utan minsta stapplande. Grekiske historieskrifvare såsom Polybius och Dionysius Halicarnacensis, slösa dock loford på den romerska religionen, och romarne sjelfve proklamera sin nation såsom den mest religiösa (religiosissimi mortales) **). Denna egenskap tillskrifva de alla sina dygder och framgångar ***). Ja, Cicero säger rent ut: ”Det är genom religionen, — som vi besegrat verlden” †).

Redan under den romerska litteraturens äldsta skeden hade oskicket att identificera grekiska och romerska gudar innästlat sig. Plautus t. ex. i sin Amphitruo drager icke i betänkande att tillskrifva Jupiter och Mercurius handlingar, som uteslutande tillhöra grekernas Zeus och Hermes. Största faran för den inhemska romerska religionen innebar dock den grekiska filosofiens insteg i Rom. Denna trängde in bland Roms aristokratiska kretsar, därigenom att de förnämes söner skickades till Athen för att studera. Men densamma trängde också ända ned till folkets öron genom teatern, där Menan-

*) sanctitas — est scientia colendorum sacrorum, Cic. N. D. I. c. 41.

**) Sallust. bell. Cat. c. 12.

***) Jfr Cic. N. D. II, c. 3.

†) Cic. or. de har. rep. c. 9: — tamen nec numero Hispanos, nec robore Gallos, nec calliditate Poenos, nec artibus Græcos nec denique hoc ipso hujus gentis ac terræ domestico nativoque sensu Italos ipsos ac Latinos, sed *pietate ac religione*, atque hac una sapientia quod deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perspeximus, *omnes gentes nationesque superavimus.*

DERS och EURIPIDES' af skeptisk filosofi starkt färgade skådespel i romersk dräkt serverades publiken. Och EURIPIDES isynnerhet tillåter sig ofta att tala ganska fritt om gudar och gudomliga ting. De latinske skalderna öfversatte hans gudlösa yttranden tillika med allt annat; och CICERO *) omtalar, att ENNIUS i ett af sina skådespel inför en person, som under handklappningar från publiken nekade tillvaron af en försyn. Ja, han gick så långt, att han öfversatte sicilianaren EUHEMERI ryktbara roman **), som söker bevisa, att forntidens gudar från början varit menniskor — ja, till och med någon gång onda menniskor, som man upphöjt till gudar, emedan man fruktade dem.

EPICURI filosofi gaf i sjunde seklet efter grundläggningen fart åt den religiösa skepticismen i Rom. Denna hade nått sin spets, då LUCRETII poëm om naturen trädde i dagen, då CICERO publicerade sin skrift *om gudarnes natur*, i hvilken han tyckes tvifla på guds existens och på en försyn samt sin *de divinatione*, där han hånar augurernas konst, ehuru denna utgjorde en af den romerska religionens och statens grundvalar ***).

Med kejsartiden inträder en vändning inom de religiösa tänkesätten. Efter ett tidehvarf af religiös slapphet och likgiltighet, följde med historisk konsequens ett tidehvarf af religiös öfverspändhet. Kejsar Augustus vill stödja sin tron med religionen. "Pietas firmat regna". Han lät kalla sig pontifex maximus och försökte återgifva åt de gamla religiösa ceremonierna deras forna glans. Han återupprättade gudarnes tempel eller byggde nya och betjenade sig af sin tids yppersta snillen för att prisa och besjunga det gamla Roms gudar; och så framdrogos de halfförgätna legenderna och förnyades vördnaden för forntidens dygd och tro.

---

*) de divin. II, c. 50.
**) Jfr sid. 9.
***) Se Cic. de rep. II, 10.

Stoicismen slöt förbund med religionen och gillade siarkonst och dess utöfning, den gaf anseende åt myterna, äfven de sällsammaste och förklarade dem. Stoikerna, som blott erkände en enda gud, världssjälen eller lifsprincipen, identificerade denna med Jupiter. Jupiter eller lifsprincipen genomtränger såsom en formbildande eld *) alla elementer och ger dem lif. Den del af gudomen, som genomtränger jorden, är det man tillbeder under namnet Ceres, den som genomtränger hafvet kallar man Neptunus o. s. v. — Hela denna här af gudar, som blott utgöra delar af ett enda gudomsväsen eller tjenare åt detsamma, skall dock en dag upplösa sig i Jupiter **), som allena är odödlig.

Till sist utbredde sig orientalisk religion (Mitradyrkan) och egyptisk kult öfver Italien, då Isis och Osiris göra sitt intåg i Rom och hota intaga sjelfva de högsäten, som Jupiter och Juno så länge innehaft. — Men Romarne hade dock i rent statsintresse en särskild hängifvenhet och förkärlek för sin Jupiter Capitolinus, hvilken de tillskrefvo alla sina framgångar. Och folken, som blifvit lagda under Romarnes välde, förmåddes härigenom lätt att tro, att Jupiter var en gud framför alla gudar, enär han ju förmått göra sina tillbedjare till herrar öfver världen. På grund häraf vann hans kult lätt insteg öfverallt i de eröfrade provinserna, dit de romerska legionerna medförde den. Så t. ex. i Spanien, Dacien och Pannonien dyrkades och anropades bland de romerske gudarne företrädesvis Jupiter; och de attribut, man tillade honom visa tillräckligt den stora vördnad man hyste för denne romarnes öfvergud. Han kallas nämligen i inskrifter från ofvannämnda trakter den högste och förnämste samt ledaren af gudomliga

*) Cic. N. D. II, 22.

**) En fullständigt stoisk uppfattning af Jupiter förråda följande verser af Valerius Soranus (Augustin. C. D. 7, 9):

Jupiter omnipotens regum rerumque Deumque
Progenitor genetrixque Deum, Deus unus etomnes.

och menskliga angelägenheter och ödenas herre *). Man tyckes rent af ha ansträngt sig för att finna uttryck, svarande till hans storhet. Den förnämste guden trängde sålunda öfverallt de andre i skuggan, och Jupiter besjöngs i de romerska templen ännu under hedendomens sista tider såsom gudarnes gud, hvilken ensam eger gudomlig makt: 'deus deorum, qui solus potes' **).

*) Corp. Inscript. Lat. III, 1090: Jovi summo exsuperantissimo divinarum humanarumqua rerum rectori fatorumque arbitro.

**) Tertull. ad Scap. 4.

Vi öfvergå nu till inderna. Deras språk kallas *forn-indiska* eller *sanskrit* och talades af dem bland våra stamfränder, hvilka efter skilsmessan från sina iranska bröder slogo sig ned i Indien på ömse sidor om floden Indus. Det var i de sju flodernas område (saptá síndhavas) — i det nuvarande Panchab — de indiske, resp. de vediske, arierna först bodde. Det var här vedahymnerna, hinduernas heliga skrifter, diktades. Också nämnes ofta floden *Sindhu,* som äfven har namnet *Sarasvatî,* i Rigveda. Från Indus' floddal utbredde sig inderna under tidernas lopp äfven öfver landet kring Ganges' stränder och sedermera öfver större delen af den hitre indiska halfön. Den dialekt af sanskritspråket, på hvilken de gamla religiösa sångerna (vedahymnerna) äro skrifna kallas *veda-dialekten*, och företer åtminstone i vissa hänseenden en äldre form af nämnda språk. Tiden för vedahymnernas tillkomst sättes vanligen mellan 2500—600 före Kristus. Möjligen är deras ålder betydligt högre. — Det klassiska sanskrit är den dialekt, som efter Hindostans fullständiga intagande af arierna vardt landets egentliga litteraturspråk och sedan framgent bibehållit en predominerande ställning, ty i det brahmanska presterskapets skolor meddelas ännu undervisning i dess talande och skrifvande. Men emedan det redan från tredje århundradet f. Kr. finnes indiska inskrifter på prakritdialekten (folkspråket), antar man, att redan då sanskrit upphört att vara folkspråk. — En prakritdialekt är äfven pali, på hvilken buddhismens heliga skrifter äro affattade, och hvilken ännu af religiösa skäl läres på ön Ceylon och i det bortre Indien. — Indiens förnämsta nu talade dialekter, hvilka utvecklat sig

ur det forna sanskrit och prakrit, utgöras af hindî- mahrattî- och bengalî-dialekterna. Det s. k. hindostanî är hindî uppblandadt med arabiskt och persiskt språkgods.

Att *Dyâus* ursprungligen äfven hos *inderna* varit den högste guden framgår otvetydigt af åtskilliga ställen i Rigveda. Han nämnes nämligen där såsom den, hvilken bestämt både för Varuna och Mitra deras rum och tid [61]), och hvilka bägge på ett annat ställe [62]) anropas att vid somaoffret infinna sig tillika med Dyaus' skaror. Han är befordraren af Indras och Varunas makt och välde [63]), och den under vedismens senare tider så mäktige guden Indra kallas uttryckligen Dyaus' son, liksom äfven Agni, Parjanya och Surya — och Ushás eller morgonrodnaden är hans dotter (Divo duhitâ). Rigvedahymnerna framställa således Dyaus såsom den äldre guden i förhållande till de öfrige gudarne eller dêvás, hvilka synas böra stå i samma förhållande af beroende till guden Dyaus, som formelt ordet dêvas till dyâus. Och äfven det för Dyaus vanliga epitetet *pitar* [64]) anvisar åt honom med hänsyn till dêvás den auktoritetsställning, som Himlafadren rättmätigt bör intaga gent emot sin familj. De äldsta språk- och religionsformer, som blifvit åt oss bevarade från de indogermanska stammarne, visa oss alltså *Dyâus pitar* såsom den ursprunglige herrskaren öfver världen, i det han är gudars och menniskors fader [65]). Och vidare prisas *Dyâus* och *Pṛthivî* (jorden), hvilka skapat sig sjelfve [66]), såsom menniskornas urföräldrar [67]). — Äfven gudarne nämnas såsom deras söner [68]), och på skilda ställen i Rigveda [69]) sägas de hafva skapat och uppehålla allting. — En grekisk skald, Hesiodus, prisar på samma sätt jorden såsom alltings moder [70]), och en homerisk hymn är ställd till allmodren jorden (Gaia pammäteira). Samma föreställning angående jorden uttalas för öfrigt af flere såväl grekiska som romerska skalder.

Jämte det stående epitetet *pitar* bär Dyaus i Rigveda oftare än någon annan gud benämningen *ásura*, herren, den

högste guden, guden κατ' ἐξοχήν. Detta epitet öfvergick dock under tidernas längd på grund af vedahymnernas kathenoteistiska karaktär äfven till andra gudar, så att väl knappast någon vedisk gud saknar denna hederstitel. Dyâus pitar asura, hvilken varit den förvediske och den tidigaste vedismens högste gud, måste således, såsom också frändefolkens mytologier visa, hafva varit indogermanernas äldste öfvergud, och från honom stamma dêvás, Dyâus' strålande, himmelska söner *).

På grund af den vediska uppfattningen af gudarne, för hvilken Max Müller, den bekante utgifvaren af Rigvedatexterna, föreslagit benämningen *Henoteism* eller *Kathenoteism*, enär den för tillfället besjungne eller anropade guden tilldelades de högsta attribut och fullkomligheter **), måste ett sammanfallande af gudagestalterna blifva en oundviklig och lätt följd, isynnerhet om vi taga med i räkningen indernas totala brist på historiskt sinne och tillika deras benägenhet för hyperbolen. Under olika tidsskeden torde därför namnet på den högste guden hafva vexlat, och hans egenskaper och handlingar öfverflyttats från en gud till en annan. Guden Dyâus erhöll exempelvis blott ett annat, liktydigt (och till äfventyrs samtidigt såsom parallelnamn existerande) namn, och urgudens egenskaper öfverflyttades på den i stället trädande guden.

Ett annat ord, likaledes betydande himmel, nämligen *Varuna* (motsvarande grekernas Οὐρανός) ***), som väl ursprungligen betyder den höljande, den omfattande (= det allt omfattande himlahvalfvet), har hos inderna utträngt det uråldriga Dyâus, som blef beteckningen för *dag* och *himmel* i

---

*) Jfr P. v. Bradke Dyâus Asura, s. 49 f. samt s. 119 f.

**) Men detta bruk är icke uteslutande indiskt, ty Servius anmärker rörande romarne till Buc. III, 62: unicuique deus is quem colit summus videtur.

***) οὐρ-ανό-ς sammanhänger med εὐρ-ύ-ς (vidsträckt) och är sålunda en rätt betecknande benämning på himlen.

allmänhet, då däremot Varuna sjelft öfvergick till nomen proprium att beteckna den högste guden, den klara himlens gud. Han uppfattas mera ideelt än föregångaren. Han är den allt varseblifvande, allvetande, allestädes närvarande, öfverallt verksamme, hjelpande, belönande och straffande samt världsordningen upprätthållande guden. Till Varuna äro ej så synnerligen många af Rigvedas hymner stälda, men de få äro af en så mycket mer storslagen och sublim karaktär.

För Dyâus var det stående epitetet *fader*, Varuna däremot nämnes i Rigveda företrädesvis *konungen* (râjan) och "en gud öfvermåttan ljuflig att dyrka". Hans majestät, verk och makt beskrifvas på skilda ställen i Rigveda på följande sätt: "Sjung allherrskaren en högstämd, djuptänkt sång, behaglig för den fräjdade Varuna, som utbredt jorden såsom en duk för solen. Han har utbredt svalkan i skogarne, skapat styrkan hos hästen, mjölken hos korna, visheten i menskohjärtat, blixten i molnet, solen på himlen och somaplantan på klippan" [71]. "Himmel och jord, de oförgängliga, de alstringsrika, äro fastgjorda genom Varunas bud [72]. "Genom hans stora makt, som befästat himmel och jord, ega varelserna vishet. Han har satt himlahvalfvet i rörelse, han har utbredt stjärnornas här och jorden" [73]. "Varuna har banat väg för solen. — Hans andedrägt, vinden, genombrusar luften. Öfver allt mellan himmel och jord äro hans älskade boningar" [74]. "Jag är konung Varuna, hos mig innebo de urtida asurakrafterna, Varunas vilja följa gudarne; jag herrskar öfver den högsta kretsens inbyggare. Jag Varuna är också Indra; genom min makt består detta världspar, det vida, djupa och skönformade; Tvashtar lik skapade jag genom min skicklighet alla varelser samt himmel och jord och uppehåller dem. De rinnande vattnen lät jag flyta; jag fasthåller himlen på bestämdt (ṛtás) rum. I följd af världsordningens lag har den af denna lag bundne Aditis son utbredt den trefaldiga världen [75]). Den allvetande herren har befästat himlen; han har

afmätt jordens vidd; i alla världar har allherrskaren tagit sin boning; alla dessa äro Varunas rike" [76]).

De nu anförda ställena ur Rigveda hafva i allmänhet framhållit Varuna såsom världens skapare. Men den gud som skapat världen måste också nödvändigt vara hennes *styresman* och *konung*. Varuna skildras därför ofta såsom världskonungen, konungen öfver gudar och menniskor [77]), ty han är allherrskaren (samrâj). Men herrskaren öfver världen, "konungadömenas konung" [78]) måste naturligtvis ega en obegränsad makt. Han måste vara en *allsmäktig* gud. Dock styr han icke världen efter maktbud och godtycke, ty det finnes äfven i naturen en stadgad ordning, det finnes en lag, en vana, en regel eller ṛtá. Denna lag, denna ṛtá har Varuna faststält. Han är ṛtás d. v. s. ordningens gud; han är väktaren och ledaren af ṛtá [79]). Världsloppet följer Varunas bestämda och osvikliga lagar. Det heter med anledning häraf i Rigveda [80]): "Stjärnorna däruppe, som synas om natten, hvart hafva de tagit vägen om dagen? Oryggliga äro Varunas lagar. Lysande vandrar månen under natten". Bestämningen *dhṛtávrata,* den hvars lagar äro bestämda eller den som öfvervakar lagarna, tillägges därför ofta i Rigveda guden Varuna, hvilken såsom upprätthållaren af ordningen i världen också är dennas herre. Han är den främste bland asurerna. Han är *ásura* eller herren *κατ' ἐξοχήν.*

Varunas lagar i deras tillämpning på menniskornas värld innesluta äfven ett etiskt moment, ty Varuna är också den sedliga världsordningens gud. Han som är herre öfver lif och död, sjukdom och helsa, råder också öfver menniskornas sedliga lif, i det han befordrar det goda samt förbjuder, hindrar eller straffar det onda. Och liksom den materielle Varuna om dagen visar menniskorna en ljus och vänlig uppsyn, men om aftonen vred öfver deras ondska och förseelser ikläder sig mörkrets dräkt, så beror på hans natur af ljusets gud hans kärlek till allt rent och godt samt hans hat till mörkrets

verk. Aditisonens etiska lagar bestämma öfver rätt och orätt. De förbjuda onda tankar, ord och handlingar, men befalla en rättsinnig vandel på ljusets väg. Öfverträdelser af dessa lagar straffar Varuna med sitt misshag och tillskyndar syndaren sjukdom, nöd och sorg af allahanda slag. Den rättfärdige åter skänker han på grund af sitt välbehag helsa, goda dagar och ett långt lif.

Liksom enligt bibeln allt som är stridande mot Guds vilja är synd, så är också enligt Rigveda det som är i strid med *ṛtá* synd (ênas, âgas) eller orätt (anṛta). Den som syndar kränker Varunas bud och lagar [81]), ty på honom liksom på en klippa hvila de oryggliga lagarna [82]). Liksom rättfärdighet och rätt utgöra stöden för Jahves tron [83]), så hvilar enligt indernas religion världsordningen på rättfärdighet och sanning, ty Varuna hatar orättfärdighet (anṛtadvish), men älskar och befordrar rättfärdighet (ṛtavṛ́dh) samt öfvervakar noga sin ṛta eller fastställda ordning (ṛtaspṛ́ç). Liksom Jahve utransakar hjärtan och pröfvar njurar [84]), så säges Varuna vaka öfver menniskornas tankar liksom herden öfver sin hjord [85]).

Synden sjelf är liksom en boja, som trälbinder syndaren, och endast genom Varunas hjelp är befrielse att vinna [86]). Men syndens straff, sjukdomarne och döden, tryckte såsom ännu hårdare fjättrar. Med dem binder Varuna hvar och en, som djerfves öfverskrida den af honom fastställda ordningens gränser, och syndens naturliga och nödvändiga följd är det af gudomen sända straffet. Men enär straffet är en naturlig följd af synden, sammanfalla ofta begreppen synd och straff. Och *pāça* (band) betecknar därför i Rigveda icke allenast synden utan också straffet. Döden är det hårdaste straffet — hvarunder allt lefvande är hemfallet — och lägges därför rimligtvis i den högste gudens hand. Från Varuna kommer han än plötsligt än sakta och stilla såsom det af en evig ordning

satta målet för ett ändligt lif eller ock såsom ett straff för synden, från hvilken ingen dödlig är fri.

Tung faller väl Varunas vrede [87]) öfver den felande och syndaren. Men om den som fallit i olyckans nät anropar hans nåd och erkänner sin brottslighet, får han erfara i samma hand, som slagit såren, en helande och läkande, ty Varuna är syndaförlåtelsens gud [88]). Han både vill och kan förbarma sig äfven öfver den, som begått synd. — De vanligaste förseelser, som nämnas i Rigveda, äro svek och bedrägeri, falskhet, illdåd och våldsbragd.

Med de sedliga förseelserna sättas i Rigveda de religiösa försummelserna på en och samma linie — och i främsta rummet bland dessa uraktlåtenhet af offer och gåfvor till gudar och prester. Och den som lät något sådant komma sig till last stämplades skoningslöst såsom ond (aghâyú), gudlös (ádeva) och omensklig (ámânusha). Armodet blef sålunda en svår synd, och den som icke kunde framte några offergåfvor ansågs bringa olycka öfver samhället [89]).

Rishin beder om förlossning från synden, om förlossning från dess band, om befrielse ur synden [90]) samt förlåtelse för synderna [91]), och liksom för psalmisten ligger förtröstan till gudomens nåd och kärlek till grund för denna rishins bön. Äfven han kan tala om gudarnes *nåd* (mṛlīká) [92]) och *kärlek* (sumatí) [93]). Äfven han kan bedja sitt *"var mig nådig!"* (mṛlá, mṛláya) [94]), liksom psalmisten sitt *chonnēnī* [95]),

Vi hafva hittills lärt känna Varuna såsom världens skapare, och såsom styresmannen öfver gudars och menniskors värld, hvilken han regerar efter sina egna lagar, lärde vi tillika känna honom såsom rättfärdighetens representant. Men *rättfärdig* kan han endast vara, ifall han tillika är *allvetande*, ty endast det allseende vittnet kan vara den ofelbare domaren. Såsom det höga firmamentets gud, hvilket dag och natt är oföränderligen detsamma, skådar han ständigt från sin höjd ned öfver världen, och intet kan undgå hans städse vakande öga.

Till sitt förfogande har han tusentals spejare, ljusets genier eller Âdityas och natthimlens tallösa stjärnhärar. — Så förklaras lätt från natursymbolens synpunkt utvecklingen af det varuniska allvetenhetsbegreppet,

Varuna är den *allvetande* herren, *ásuro viçvavedâ* [96]), som ser och känner allt. Hans uppmärksamhet undgår intet ord och ingen tanke [97]). Intet i världen kan undandraga sig hans vidt spanande blickar. "Han känner foglarnes stråt, hvilka flyga genom luftrymden, han känner skeppets rum i hafvet, han känner vindens väg, den breda och höga, och dem som bo däröfver" [98]). Från sin borg i den högsta himlen följer han med öga och tanke tilldragelserna i världen, och ser afslöjadt allt, både det som sker och skall ske. Han känner liksom Apollon hos Pindaros [99]) de tolf månaderna med deras dagar och hvad som timar därunder [100]). Han känner hvarje varelse som födes. Såsom allseende och allvetande bär Varuna attributen *urućakshas* (vidt spanande) och *sahásraćakshas* (tusenögd). Han är den vise af högsta vishet (kavitama) [101]), i hvilken all kunskap har sin medelpunkt. När en skald vill framhålla någon guds vishet, jämför han honom alltid med Varuna, denne gudarnes vishetslärare, hvilken såsom vishetens gud äfven ingifver menniskorna visdomstankar [102]) och skärper deras tankekraft [103]).

Sådan framträder i den vediska religionen den högste guden. Han är den allsmäktige skaparen samt en allvetande och rättfärdig ordningens herre: *ásura*, *dhâtar*, *viçvaveda*, *ṛtâvan*. Men äfven denne gud, som en gång intog ett så framstående rum i indernas pantheon, inskränktes omsider till en betydligt trängre maktkrets af närstående gudar, med hvilka han ofta prisas gemensamt. Så t. ex. anropas *Mitra*, som betecknar det himmelska ljuset med dess välgörande verkningar, ofta i hymnerna tillsammans med Varuna. Och det är ej underligt, att Himlen (Varuna) och Himlaljuset (Mitra) prisas i gemensamma hymner, helst det är synnerligen

vanligt i Rigveda, att gudar anropas parvis. Ofta förekommande äro följande sammanställningar: Indra-Agni, Indra-Varuna, Indra-Soma, Mitra-Varuna, Agni-Soma, Vâta-Parjanya o. s. v.

Vi nämnde att Varuna brukar åkallas tillsammans med Indra. De bägge anropas i förening, såsom de där förläna krigaren seger öfver hans fiender, såsom de där skänka den rikaste välsignelse åt fromme tillbedjare och uppenbara sin segerkraft på den ondskefulle, som skadar och förföljer. — Dock härutinnan skönjes mer Indras än Varunas väsen.

Indra, thordönets gud, vardt under vedismens senare tid Indiens populäraste gud och hotade undantränga sjelfva Varuna — denne fridens konung — hvilken han gör främsta rummet stridigt. Han erhöll också det betydelsefulla tillnamnet *gudarnes herre* (devaspati). I egenskap af åskans gud motsvarar han närmast grekernas Zeus och romarnes Jupiter pluvius och eger i sjelfva verket åtskilliga karaktärsdrag, som påminna om den ursprunglige öfverguden Dyâus, samt är måhända — så anser A. Ludwig — endast ett slags resuscitation af denne genom Varunakulten en tid bortåt undanträngde äldre gud. Det var hufvudsakligen på grund af sin krigiska karaktär, i det han bekämpade det onda, Indra vann en så framskjuten ställning — dock först sedan inderna blifvit en eröfrande nation. Det var nämligen Indra, som förhjelpte arierna till seger öfver urinvånarne i Indien, Dâsa och Dasyu. Det onda var för inderna egentligen mörkret och torkan, tänkta personligt, tänkta såsom dämoner. Fyra sådana namngifvas i Rigveda. De äro Vṛtra, Pani, Cushna och Vala. Desse hålla under natten ljuset och under torkan regnet eller, för att begagna det mytologiska uttrycket, de himmelska korna fångna i en grotta. Indra, det godas d. v. s. ljusets och regnets gud, strider mot dämonerna och enkannerligen mot den förnämste bland dem, Vṛtra — hvilket ord också begagnas pluralt, innefattande alla dämo-

nerna [104]). Med sin blixt *) dödar Indra Vṛtra och skänker det så lössläppta regnet åt menskorna och den förtorkade jorden. Indra kallas därför på skilda ställen i Rigveda Vṛtradödaren (Vṛtrahan). Men Vṛtra kallas också *Ahi* eller ormen (således var äfven hos inderna detta djur en bild af det onda), och Indra får på grund häraf benämningen ahihán eller ahihatya, ormdödaren. Vṛtra motsvarar iranernas Aji (= Ahi) och germanernas Midgårdsorm, hvarmed åskans gud, Thor, måste utkämpa hårda strider.

En annan gudomlighet, som också i den vediska religionen åtnjöt ett stort anseende var eldens gud eller Agni, Dyâus' son; och honom är den första hymnen i Rigveda egnad. Ljuset, som ursprungligen varit representeradt af en enda gud, nämligen Dyâuspitar, gaf sålunda omsider, i följd af menniskoandens begreppsöndrande arbete, i sina vexlande former upphof åt flere sjelfständige gudar, enär den ursprunglige ljus- och solguden, Dyâus, får vid sin sida först fördraga och sedermera helt stå tillbaka för *Varuna*, *Mitra*, *Indra* och *Agni*. — Och *solen* sjelf, som spelat en hufvudrol vid sidan af alla dessa gudar, kvarstår som gudomlighet under fyra särskilda namn. Hon kallas *Sûrya*, *Savitar*, *Vishnu* samt *Pûshan* eller *Âditya*. Och det är sjelfklart att i en religion, som i ljuset såg den Högstes förnämsta uppenbarelse, solen såsom den synliga och ögonskenligaste orsaken till allt ljus och lif i världen, skulle intaga ett mycket framstående rum. Hon kallas också i Rigveda "den rörliga och orörliga världens själ" [105]), och "alla varelser bero af henne" heter det i en annan hymn [106]).

---

*) En senare indisk saga låter Tvashtar öfverlemna den af honom smidda åskviggen åt Indra med de orden: "Krossa dina fiender med denna vigge och var herre öfver de trenne världarne!" Samma saga återfinna vi hos grekerna, enligt hvilken Kykloperna öfverlemna åt Zeus dundret, blixten och åskviggen, τοῖς πίσυνος θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισιν ἀνάσσει. (Hes. Theog. 141. 504).

Sûrya var, hafva vi redan ofvan sagt, Dyâus' son och hade till maka "himlens dotter", Ushâs eller morgonrodnaden.

Savitar, det andra namnet på solen såsom gudomlighet, betyder egentligen frambringare, alstrare och syftar på solvärmen såsom befordrande lifsutvecklingens rikedom och mångfald i naturen. Det är Savitar, som vid soluppgången väcker den slumrande världen till arbete och verksamhet. Till honom stälde hinduen hvarje morgon sin första bön, bedjande: "Må vi erhålla guden Savitars härliga ljus, må han lifva våra sinnen" [107]). Det är den upp- och nedgående solen, som tyckes gifvit menniskorna de första väckelserna till deras morgon- och aftonböner. Den flyende solen och det samtidigt inbrytande mörkret väckte vemod och fruktan, då däremot glädje och förhoppning framkallades, då den försvunna åter visade sig och visade sig ej vara evigt försvunnen.

Det tredje namnet på solguden var *Vishnu*. I Rigveda anropas han ofta tillsammans med Indra och är hans bundsförvandt i striden mot det onda eller mörkrets makt, som endast ljuset förmår aflägsna. Det är dock först under Brahmanismens tidehvarf — hvars religiösa åskådningar äro vidt skilda från den mera enkla vediska — han blifver en af Indiens hufvudgudar och jemte Çiva bildar den indiska Trimurtin eller Trefaldigheten, men därmed har han också förlorat sin karaktär af natur- och solgud. Brahmanismen, den ännu i det Hitre Indien rådande religionsformen, är en reformert vedism, och dess hufvudgudar äro Brahma, Vishnu och Çiva. Buddhismen åter, som — underbart att säga — oaktadt den sjelf är en religion utan Gud och utan dogmer, af alla religioner räknar de fleste bekännare, har sitt stamland på ön Ceylon och i det Bortre Indien och utgör i sin ordning en reformerad form af Brahmanismen.

Pûshan, som härledes af roten *push* öka, nära, är det fjerde namnet på solen. Bergaigne *) fattar dock både Vishnu

---

*) Religion ved. t. II, p. 414.

och Pûshan såsom liktydiga med Agni eldens och Soma berusningens, hänförelsens gud, och frånkänner dem all karaktär af solgudar.

Âditya, hvilket ord i det yngre sanskrit är den vanliga benämningen på solen, är i Veda ett allmänt biord för några enskilda gudar af öfverklassen, enkannerligen för Varuna och Mitra, men tillägges också Indra och några andra gudar.

Närmast inderna i kult och språk stå iranerna. I två dialekter har deras språkgren lemnat litterära minnesmärken, nämligen i *fornpersiskan* eller *sydiranskan*, som talades i de Achämenidiske konungarnes rike under Darius, "den store konungen, konungarnes konung" och hans efterföljare, således gående tillbaka till slutet af sjette århundradet före Kristus — de fornpersiske kilskrifterna äro affattade på denna dialekt — och vidare i det s. k. *zend* eller *fornbaktriska* (rättare: *nordiranska*) *) språket, på hvilket Avesta, den zoroastriska religionens bibel är skrifven. I följd af sin betydelse, som är kommentar, lämpar sig icke ordet *zend* såsom namn på ett språk. Tyske lärde nämna det därför vanligen *fornbaktriska* eller *forniranska*, samt *avestiska* eller *avestaspråket*.

Af den egentliga Avesta, som ursprungligen lär bestått af 21 böcker, ega vi endast 3 i behåll, nämligen *Vendidâd* (22 kap.), *Vispered* (25 kap.) och *Yasna* (71 kap.). Vendidâd innehåller de religiösa föreskrifter, hvilka Ahura Mazda meddelade sin utkorade lärjunge Zarathustra eller Zoroaster. Vispered och Yasna äro böcker af liturgiskt innehåll, hänförande sig till kult och offer. I Yasna äro också *Gâthâs* eller de heliga hymnerna inflickade. Till den s. k. lilla Avesta (Khurda Avesta) höra *yashts*, som äro hymner till vissa gudomligheter (Ahura Mazda, Amesha Speñta, Mithra o. s. v.)

---

*) Baktrien var nämligen icke avestaspråkets hemland, jfr Fr. Spiegel, Vergl. Grammatik der altérânischen Sprachen p. 9 fj.

och således hufvudsakligast ega ett mytologiskt intresse. Avestas ålder kan ej med någon säkerhet bestämmas; den torde dock kunna sättas ända till ett tusen år före Kristus, ty om den har, såsom den uttryckligen angifver, till författare Zarathustra sjelf, måste den ega ungefär denna ålder. Af grunder hemtade från Zarathustras lagbok eller Vendidâd, där i första kapitlet en folktafla förekommer, har man — måhända förhastadt — velat sluta, att den är författad långt innan perserna kommo till herraväldet öfver Iran, innan ännu Medien under Kyaxares blifvit en mäktig stat. Ty hvarken meder eller perser känner Vendidâd, hvarken Ekbatana eller Persepolis komma till tals, under det Baktra nämnes såsom väldets hufvudort. Det vestligaste område, som namngifves, är Ragha, Zarathustras fädernesland, i östliga Medien. Äfven Vesterlandets litteratur kan afgifva det vittnesbördet, att Zoroasters religion åtminstone vid början af femte århundradet f. Kr. var herrskande i det vestliga Iran, och ännu tidigare var den det i det östra. De fornpersiska kilskrifterna från de Achämenidiska konungarnes tid tillförsäkra den äfvenledes en ganska hög ålder, ty *Auramazda,* som är densamme som Avestas *Ahura Mazda,* nämnes ju också där såsom den högste bland gudar (mathishta bagânâm).

Under de förföljelser Mazdeismen (så nämnes också Zoroasters lära) var utsatt för efter Alexander den Stores död, höll den på att helt och hållet duka under. — Dock, efter en lång tid af förfall och förnedring kom nämnda religion åter till heders under sassanidernas tid, då kulten reorganiserades, och den religiösa litteraturens spillror samlades och ordnades, så godt sig göra lät. Det är denna samling — representerande mer eller mindre troget (såsom varande en stympad öfverlefva) den ursprungliga Avesta — som blifvit bevarad till våra dagar. — År 1723 kom första exemplaret af nämnda urkund till Europa, och den första öfversättningen till euro-

peiskt språk af *"Zend-Avesta"* är verkställd af fransmannen *Anquetil-Duperron.*

Efter sassanidernas fördrifvande utsattes åter Zoroasters lära för förföljelser, nu af Islams fanatiska anhängare. Men genom några tusental guebrer eller parser, som, flyende förföljaren, slogo sig ned å vestra indiska halfön i Gudjerat och Bombay, räddades denna religions skatter från total undergång. Af Avesta medförde också parserna en öfversättning på pehlevî d. v. s. den persiska, som talades på sassanidernas tid.

Ur denna Iranernas heliga urkund gå vi nu att uppleta någon eller några gudagestalter, motsvarande de nyss behandlade grekiske, romerske och indiske. Men hos perserna få vi icke vänta oss någon rik och vexlande mångfald af mytologiska föreställningar, ty det förbjuder deras religions abstrakt sedliga karaktär. Betydelse och värde för dem egde endast frågor af sedlig art och beskaffenhet. En helig historia, sådan vi företrädesvis finna henne hos inder och greker, hvilken endast egde teoretiskt intresse, men ej någon praktiskt sedlig betydelse, måste naturligtvis bortfalla för detta folk, som med rätta blifvit kalladt "det praktiska folket". Naturmyten såsom sådan var för det likgiltig och betydelselös. Myten har för dem förlorat sin principielt teogoniska och kosmogoniska natur. Den behandlar ej gudarnes släktskapsförhållanden. De stå för högt för att hafva någon fader, moder eller släkt. Ej heller förlorar sig myten i förklaringar af världsmysterierna. Iranernas främste gud står för högt för att kunna neddragas till de egentliga mytologiska föreställningarnas område. Deras *Ahura Mazda* är det reflekterade andliga ljuset, och han motsvarar närmast indernas Varuna, grekernas Zeus och romarnes Jupiter.

Denne Ahura Mazda, som skapat sig sjelf samt de öfrige gudarne och världen, är oföränderligen densamme i dag, som han varit, så långt han kan följas tillbaka i historien. I

Bundehesh *), en skrift af jämförelsevis ungt datum (från midten af sjunde seklet e. Kr.) och innehållande den iranska kosmogoniens läror, säger Ormuzd till sin profet Zoroaster: "Det är genom mig det vida himlahvalfvet, utskuret i en glänsande ädelsten, består utan pelare och stöd, genom mig skrida jord, sol, måne och stjärnor med glänsande kärna genom luften; det är jag, som bildat fröna på sådant sätt att de, sådda i jorden, gro och utveckla sig; det är jag, som skapat allahanda vexter och som uti dessa vexter och i alla andra väsen tändt en lefvande, men ej förtärande eld; det är jag, som låter fostret vexa i moderlifvet, och som successivt bildar huden, naglarna, blodet, fötterna och öronen; det är jag, som gifvit vattnen förmågan att rinna; det är jag, som frambragt molnen, hvilka utgöra bärare af världsvattnen", o. s. v. Men dessa tankar äro dock lika gamla som trots de äldsta mazdeismens urkunder. De genomgå Avesta från början till slutet, och Ahura Mazda är skapare likaväl som Ormuzd **), ty också uti iranernas äldsta religiösa urkund, der begynnelseorden lyda så här: "Jag anropar och prisar skaparen Ahura Mazda", tillägges honom bestämningen skapare (dâta). Och med det stående uttrycket: "Ahura Mazda, gode ande, världarnes skapare" inleder alltid Zarathustra sina till Ahura ställda frågor; och jord, haf, träd, berg m. m. kallas i Avesta Ahuradhâta eller Mazdadhâta d. v. s. skapelser af Ahura eller Mazda. Men äfven menniskan liksom den öfriga världen är Ahuras skapelse: jag åkallar, jag prisar Ahura, skaparen Ahura Mazda, som skapat oss" o. s. v. heter det på ett annat ställe i Avesta [108]). Ja, Ahura Mazda, den välgörande anden***),

*) Se Revue de l'historie des religions, tome I p. 311 f.

**) Ormuzd, parsinamnet på öfverguden, är en förkortad form af Ahura Mazda, förmedlad genom det fornpersiska Auramazda. På samma sätt är Zoroaster en sammandragning af Zarathustra.

***) Speñta mainyû.

är *all tings* skapare *). Och för mer än 500 år f. Kr. var världskapelsen genom Auramazda en af den fornpersiska religionens hufvuddogmer, ty ännu i dag kan vandraren nära ruinerna af den forna världsstaden Ekbatana i den röda granitklippan vid Alvend **) läsa samma tankar, hvilka Darius (Dârayavaush), konungars konung, där låtit inrista. De lyda i öfversättning så här:

En mäktig gud är Auramazda,
hvilken skapat jorden,
hvilken skapat himlen,
hvilken skapat menniskan. —

Men icke blott världen och menniskan leda sitt ursprung från Ahura Mazda, utan äfven gudarne sjelfve äro hans skapelse. Mithra, stormguden Tistrya, segrens gud Verethraghna och den indernas Soma ***) motsvarande Haoma sägas i Avesta vara skapade af Ahura Mazda.

Världsskaparen är också världsstyrelsens gud. Han har stiftat den ordning (asha), hvaraf icke blott världsloppets eviga fortgång utan äfven menniskovärlden beror. Och detta antyder ju oförtydbart äfven hans namn Ahura eller Aura, som just betyder *herre*, hvilket namn han också sjelf ger sig i yasht 1, 12, där det heter: ”jag kallar mig vårdaren, jag kallar mig skaparen, jag kallar mig beskyddaren, jag kallar mig herren (ahura)”.

”Han är en mäktig gud”, utropar Xerxes, ”han är den högste bland gudar” (mathishta bagânâm) †). Det är till honom Darius hänför sina triumfer, då han på klippväggen i Behistân uppräknar sina nitton segrar. Åt hans mäktiga beskydd öfverlemnar han ock sitt perserrike.

---

*) vîçpanãm dâta, ys. 43, 7.

**) Fr. Spiegel, Die alt. pers. Keilinschr. [2] p. 46, m. fl.

***) Somakulten (Haomakulten) är gemensam för inder och iraner.

†) Spiegel, a. st. p. 66.

Från Ahura nedströmmar till jorden all kunskap och framför allt pligternas eller lefnadsvishetens, som är den högsta af kunskaper. Denna kunskap eller Ahuras lag representeras af en bland Avestas böcker, nämligen Vendidâd.

Denna värld, som Ahura Mazda organiserat och styr, är ett intelligensens verk, enär han är sjelf den vise och visheten sjelf [109]. Det är genom Ahura Mazdas vishet världen börjat och skall upphöra [110]. Han är urförnuftet, som känner allting; alla världsmysterier ligga afslöjade inför honom. Till honom vänder sig därför den vishetssökande med sina böner om förståndets upplysning, när han med sin forskning vill söka intränga något litet i världsmysterierna. Det heter nämligen på ett ställe i Avesta [111].

"Uppenbara mig sanningen Ahura!
Huru har den goda skapelsen börjat?
Hvem är fadren, som i tidens morgon infört ordningen?
Hvem har brutit vägen för sol och stjärnor?
Hvem gör att månen af- och tilltager?
Af dig, o Ahura, vill jag lära dessa ting och ännu flera.
Hvem har gifvit fäste åt jorden och fixstjärnorna,
de orubblige, hvem åt vattnen och träden?
Hvem har gifvit den snabba farten åt moln och vindar?
Hvem är, o Mazda, skaparen af den ädla tanken?
Hvilken skicklig konstnär har frambragt ljuset och mörkret?
Hvem leder fram morgonrodnaden, dagen och natten?
Af hvem inhemta de den lag de böra följa?
Hvem har förenat med kraften ädel fromhet?
Hvem har ingifvit föräldrarne kärlek till deras barn?
Dessa äro de ting hvarom jag vill fråga dig,
o Mazda, välgörande ande, alltings skapare".

På grund af sin allvetenhet kan Ahura Mazda uppmärksamt följa menniskornas alla handlingar, så att han ser och vet, hvilka som följa den ordningens lag, han stiftat, och hvilka som kränka densamma, ty med alltid vakande öga skådar han ut öfver världen och aktger på tilldragelserna däri. Hans klokhet kan ej öfverlistas, hans — den ofelbares (adhaoyô) [112]. Det är omöjligt att bedraga den allvetande

Ahura" [113]). Ahura, alltings skapare och herre, säges tillika vara den visaste bland varelser *). Han är den allvise guden, däraf hans tillnamn Mazdâo, den högeligen vise, den allvetande, som ser och känner alla menniskors tankar, uppsåt och handlingar samt straffar de onde, hvilka öfverträda hans bud och lagar, ty han är ordningens gud. Liksom Varuna i Rigveda har attributen *dhâtar* (skapare), *asura* (herre), *viçvaveda* (allvetande), *ṛtâvan* (ordningens upprätthållare), så har också Ahura Mazda i Avesta motsvarande attribut: *dâtar*, *mazdâo, ashavan.*

Varuna var den främste bland Adityas **) eller de sju högste gudarne inom vedareligionen, likaså är i mazdeismen Ahura den främste bland de sju Amesha-Speñta. Ja, han är de sex öfriges herre och skapare. I den ena såväl som i den andra religionsformen äro desse gudar (Adityas och Amesha-Speñta) ingenting annat än personifikationer af öfvergudens egenskaper, hans attribut personificerade. Amesha-Speñta hafva samma funktioner som Ahura och Adityerna de samma som Varuna. De äro, från biblisk synpunkt taladt, öfveränglar, som uträtta öfvergudens befallningar. De hafva biträdt honom vid världsskapelsen och vid världsordningens införande och dela därför med honom benämningen skapare (dâtârô), de bistå honom i världsstyrelsen, i det de vaka öfver att den gudomliga ordningen upprätthålles i världen. De straffa öfverträdaren och syndaren, ty de äro också öfvervakare af den moraliska ordningen.

Liksom Ahura är visheten, så är han också sanningen. Han liknar till kroppen ljuset, till själen sanningen. För den som rätt bedit och enligt den sanna religionen varit ädel i tanke, ord och handling öppnar han paradisets ljusvärld med alla dess himmelska fröjder, men den som bedit illa, följt en

---

*) Hâtãm hudâçtema.

**) Se Darmsteter, Ormazd et Ahriman p. 58 ff.

falsk lära, tänkt ondt, talat illa och handlat illa väntar afgrunden med alla dess fasor [114]).

Iranernas religion var en dualistisk religion. Gent emot Ahura Mazda, upphofvet till allt godt i världen, till all fysisk lycka, till all moralisk fulländning, står nämligen enligt Zoroasters lära det ondas genie, den onde anden, Añghra Mainyu eller Ahriman (kvalens ande), hvilken också har sina änglar eller daêvas, som bispringa honom i det ondas utöfning och i att göra det goda afbräck. Den grekiske historieskrifvaren Plutarchus *) berättar vid tal om dualistiska världsuppfattningar, att magern Zoroaster, hvilkens lefnad den tidens historieskrifvare förlade till 5000 år före det trojanska kriget, kallade det godas gud *Hôromazês* och det ondas *Areimanios*. Aristoteles återgifver dock mera formriktigt den förres namn med Ôromasdês. — Ormuzd existerade redan under den ariska enhetsperioden. Ahriman har tillkommit efter denna tid. Ormuzd är ett indoiranskt arf, Ahriman åter en iransk skapelse.

Ahura Mazda har liksom Varuna hos inderna till bundsförvandt Mithra. Han var den högste medlaren **) mellan Ahura Mazda och Ahriman. Mithra är liksom indernas Aditya Mitra himlaljuset eller solen och är identisk med denne; och till den vediska dvandvasammansättningen Mitra-Varuna svarar den avestiska Mithra-Ahura. ”Jag anropar Mithra-Ahura, de evige ordningens gudar”, heter det i Avesta [115]). Men sammanställningen af dessa till rum och funktiouer skilda gudar eger från ren avestisk synpunkt intet berättigande. Den är föravestisk, den är nog en reminiscens från den ariska gemensamhetsperioden. — Dock, var Mithra äfven hos iranerna en mäktig gud ***). Han är nästan rival till Ahuru Mazda

*) de Isid. et Osir. k. 46.

**) Se Plutarchi De Isid. et Osir. a. st.

***) Äfven i de fornpersiska kilinskrifterna (se Spiegel p. 68) nämnes Mithra jemte Auramazda och Anahata: ”Må Auramazda, Anahita och Mithra skydda mig”.

i makt. Denna qvasisuperiorité, som tilldelats Mithra, kommer sig däraf att han är solen, detta högsta föremål för tillbedjan. Han prisas också i Avesta såsom egande tusende öron och tiotusende ögon, hvilket kommer oss att tänka på Homeri Helios, "som ser allt och hör allt" *). Men Mithra är i Avesta icke blott solen in concreto, han är, abstrakt fattad, ljuset öfver hufvud, det fysiska såväl som det moraliska.

Vi hafva härmed till sina hufvuddrag tecknat bilden af den högste gud, de forne perserna och iranerna en gång tillbådo, och som parserna ännu i dag tillbedja, ty sin dag börjar hvarje rättrogen parser med denna bön:

"Vare Ormazd segrare, må Ahriman besegras!" —

Både de indiske och iranske arierna kände en *Asura*, som blef Dyâus eller Varuna Asura hos inderna och Ahura Mazda hos iranerna. Varuna har solen till öga **), Ahura på samma sätt. Varunas söner äro Bhṛgu, Vasishtha och Atharvan (blixten); Ahura har till son Atar (blixten). Varuna liksom Ahura har till gemåler vattnen. Varuna bildar par med Mitra liksom Ahura med Mithra. Varuna var ursprungligen himlens gud, Ahura likaså. Vi ega på grund af så talrika öfverensstämmelser rätt att sluta oss till existensen af en indoiransk Asura, en himlaljusets gud, som till öga hade solen, till son blixten, till maka vattnen och till jämlike Mitra. och därjämte var världens allvise skapare, herre och styresman. I Rigveda motsvaras denne gud närmast af Varuna, men kan under förvedisk tid likaväl hafva varit Dyâus, hvilken, såsom vi ofvan anmärkt, oftast tillades bestämningen *asura*.

Zarathustras reformation af den ariska religionen röjer sig först och främst i hans opposition mot den naturalistiska uppfattningen af gudarne, hvilka han fattade mera abstrakt

---

*) *ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει.*

**) Se Darmsteter, Ormazd et Ahriman p. 31 f.

och ideelt. Hans högste gud kunde därför icke få behålla ett från naturföremål hemtadt namn. Naturgudens attribut *asura* upphöjdes i stället till nomen proprium. Han kallades således Ahura eller Herren. Mot det ariska mångguderiet tyckes vidare den zoroastriska läran hafva trädt i motsats. Indernas *devás* stämplades såsom djäflar *) (daêvas), och å andra sidan fingo i den indiska Brahmanaliteraturen asurerna dela motsvarande öde. I dessa motsatta betydelseutvecklingar af ett och samma ord inom de bägge frändefolkens tungomål gömma sig antingen minnen af kämpande riktningar inom den indoiranska religionen, eller också äro de att anse såsom en naturlig följd af det motsatsförhållande, hvari den nya och den gamla tron trädde till hvarandra.

Dessa gudar, Zeus, Jupiter, Varuna och Ahura Mazda, hvilka vi hittills framhållit hufvudsakligen såsom etiska makter, hafva alla ursprungligen varit rena naturgudar, representerande vissa naturföremål och naturföreteelser. Grekernas Zeus var sålunda egentligen himlen, tänkt som person. Såsom himlens gud strålar han än lysande och klar, tronande i eterns rymder, än fördunklas han, omgifven af de svarta molnen **). Han är molnskockaren ***), som lössläpper regnmassorna †), utslungar hvirfvelvindarne öfver jorden och utbreder orkanen från eterns höjd, svängande sin vigge, sin blixt, sin åska ††). Åskan är hans attribut och vapen, denna treudd af eld, som han håller i sin hand, då han åker fram genom eterns rym-

*) På samma sätt kallas i gamla testamentet främmande gudar för djäflar (5 Moseb. 32, 17).

**) *κελαινεφής.*

***) *νεφεληγερέτης.*

†) *ὄμβριος, ὑέτιος.*

††) *κεραύνιος, ἀστραπαῖος, βροντῶν.*

der på sin glänsande char. Därunder låter han utgå ur sin panna, ur sitt sköte eller molnet den strålande gudinnan med den genomträngande blicken, Pallas Athene, som framljungar svängande sina gyllene vapen under ett brak, som kommer jord och himmel att genljuda — allt en inkarnation af ljungelden, som glänsande frambryter från himlens panna, från himlens sköte, från molnens innandöme, fyllande rymden med sitt eldsken.

Ζεύς, ~~hvars genitivform är~~ *Διός* (= *ΔιϜός*), motsvarar bokstaf för bokstaf sanskritordet Dyaus = himmel, gen. Divás. Såsom rot till bägge är att sätta *dju* (djäv) eller *div* (glans, ljus, lysa, glänsa). Ordet Zeus var väl ursprungligen ett synonymt ord till *οὐρανός*, som i grekiskan öfvertog betydelsen himmel, då däremot det likbetydande Zeus blef namnet på öfverguden. Hos inderna inträffade raka motsatsen. Dyaus blef i deras språk appellativet, som betecknade himlen, under det att ordet, som motsvarar *οὐρανός* d. v. s. Varuna, blef nomen proprium.

I latinet liksom i grekiskan blef urspråkets ord *dyäus* beteckningen för öfverguden. Jupiter är nämligen ett sammansatt ord af stammen *dieu*, gen. Jovis (för Dieu̯ós) och *pater* och borde således egentligen ha låtit Dieu̯spiter, hvilken form det också förekommande Diespiter trognast återspeglar. Men alldenstund vid böjningen den starka formen fick öfverhanden, blef genitivformen Jovis och nominativen i analogi därmed Jupiter (= Joupiter) i st. f. Jeupiter *).

Hos romarne var Jupiter liksom Zeus hos grekerna en ljusgud, det symboliserade ljuset, ty sjelfva namnet betyder ju fadren Himmel eller himlafader och är icke såsom latinarne sjelfve **), föranledde af en tillfällig ljudlikhet, antogo liktydigt med *"juvans pater"*, hvilket dock i och för sig är en ganska

*) Jfr I. Müller, Handbuch der klass. Altert. W. II p. 203 f.

**) Cic. N. D. II c. 25.

god folketymologi. Äfvenledes har romarnes Jovis mera tydligt än för grekerna Zeus bevarat den ursprungliga betydelsen lefvande i deras språk, hvilket bevisas af sådana talesätt som *sub Jove,* cæruleo Jove o. s. v. — Dyaus var således ännu i latinet liksom i sanskrit namnet på himlen, alldenstund den gamle Ennius kunde uttrycka sig så här:

"Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem" *).
(Skåda denna klara rymd, som alla nämna Jupiter).

Samma åskådningssätt finna vi hos Lucanus (Phars. IX, 580), där det heter:

"Jupiter est quodcumque vides, quocumque moveris".
(Jupiter är hvad helst du kan se, hvarthän du dig vänder).

Och ännu Horatius (od. I, 25 f.) vågar utan fara att missförstås skrifva:

— — — — — — *manet sub Jove frigido*
venator teneræ coniugis immemor **).

Hans karaktär af naturgud framlyser oförtydbart äfven i hans andra namn *Diespiter* ***) och i tillnamnet *Lucetius* af *lucere* (lysa) †). Han var också luftrymdens, åskans och den vexlande väderlekens gud och bar i dessa egenskaper benämningarna *Pluvius, Fulgurator, Tonitrualis* eller *Tonans, Fulminator, Imbricitor* och *Serenator*.

Varuna var också liksom hans europeiske bröder ursprungligen en materiell gud och af samma natur som desse, han

*) Cic. de nat. deor. II c. 2.

**) Jfr Ovid. Fast. II, 299: Sub Jove durabant et corpora nuda gerebant.

***) Den ursprungliga betydelsen af ordet *dies* är *himmel.* och i denna betydelse förekommer det äfven en och annan gång hos författare, t. ex. sub quocumque die Lucan. VII, 189 och totumque per annum durat aprica dies Val. Flacc. Arg. I, 845, äfvensom i den närbesläktade betydelsen *väderlek:* dies tranquillus = lugnt väder och dies mitis = mildt väder. (Plin. H. N. II, 44 och XI, 10).

†) Så benämnes han i Carmen Saliare enl. Macrobii Sat. I, 15, 14.

var himlens gud. Därför kallas också solen hans öga. — Solen den vackre foglen, som flyger fram på firmamentet, är jämväl hans budbärare, prydd med gyllene vingar *). Det är ock såsom naturgud Varuna kan sägas vara synlig öfverallt, vexelvis lysande och dunkel, såsom varande både dagens och nattens gud. Liksom Zeus är han molnskockaren och regnets gud. Han vänder upp och ned på molnflaskan och öfvergjuter med dess innehåll de trenne **) världarne, klädande bergen i vattnens dräkt ***). Liksom Zeus är fader till Athene, så är Varuna fader till Atharvan (den eldartade) och Bṛgú (den ljungande, blixtrande), hvilka ord blott synas vara andra namn på guden Agni, ty äfven Agni (= ljungelden) säges vara född i Varunas sköte d. v. s. i molnen. Också uttrycker namnet Varuna, som fonetiskt motsvarar det grekiska *οὐρανός*, hans karaktär af himlens gud.

Äfvenledes ter sig iranernas högste gud — sin djupt abstrakta karaktär oaktadt, som också funnit sitt uttryck i namnet ”den allvetande herren” (Ahura Mazda) — såsom en ursprunglig himmels- eller naturgud, ty de gamla böneformulären vittna ännu att han är lysande och kroppslig. I dem anropas skaparen Ahura Mazda, den glänsande, den lysande, den upphöjde, den sköne af skön gestalt, hvit, skinande, vida synlig †). I dem prisas också Ahura Mazdas hela gestalt, Ahura Mazdas kropp, som är den skönaste bland kroppar ††); och de förtälja äfven att han har solen till öga, och att himlen är hans stjärnströdda mantel, denna omklädnad af den hårdaste diamant †††). Liksom Varuna och Zeus är han fader till blixten (Âtar).

---

*) Äfven hos grekerna gälde solen för Zeus' fogel, Aesch. Suppl. 215 f.

**) Universum utgjordes enligt indernas föreställning af *jord* och *himmel* (dyâvapṛthivî) samt mellanliggande *luftrymd* (antariksham).

***) RV. V, 85.

†) yasht 13, 81.

††) yasna 57, 22.

†††) yasht 13, 2.

Äfven ett rent historiskt bevis för hans karaktär af naturgud ega vi i behåll. Herodotos berättar nämligen på ett ställe i sin historia (I, 131): Om persernas seder och bruk känner jag följande: "Att uppsätta gudabilder, tempel och altaren är hos dem icke bruk. Ja, de förevita dem galenskap, som göra slikt, emedan de enligt mitt förmenande icke såsom grekerna anse gudarne ega mensklig natur. Men åt Zeus offra de, i det de stiga upp på högsta kammen af sina berg, kallande hela himlahvalfvet Zeus" d. v. s. den högste guden, ty Herodot har återgifvit Ahura Mazda med *Δία* eller Zeus. Han gaf samma namn åt Persiens högste gud som Greklands bar. Och ett liknande förfarande inom den komparativa mytologien finna vi också hos andra antikens författare. Vi kunna nämna en Aristoteles, en Cesar, en Tacitus.

Kelterna *) utgjorde fordomdags en i Europa vidt förgrenad folkstam, men deras ringa öfverlefva är nu inskränkt till de vestligaste utkanterna af vår världsdel — till det franska Bretagne, Hög-Skottland, Wales, ön Man och Irland. Kelterna hafva — förutsatt att Asien var urhemmet — längs det Kaspiska Hafvets stränder framträngt till Europa, troligen söder om nämnda haf och öfver Kaukasus. I trakterna af Kaukasus synas de en längre tid hafva uppehållit sig, såsom man kan sluta af de gamla landskapsnamnen Albanien och Iberien, som upprepas i deras sista hemland i yttersta vestern af Europa. Iberien återfinna vi i Spanien liksom Hibernia är Irland och Albion eller Albanien England. Sannolikt har kelternas utvandring från det indogermanska urhemmet försiggått långt tidigare än germaners, slavers och litauers, såsom deras språk, hvilket röjer en mera sjelfständig och egendomlig utbildning, och deras geografiska läge i förhållande till nämnda folkgrupper antyda. Längs Donaus södra strand drog en del (kymrerna) till Gallien, öfre Italien och Spanien, en annan (gälerna) norr om Donau och längs Rhen öfver till Britannien och Irland. I femte århundradet före vår tideräkning synas de hafva beherrskat en mycket stor del af Europa. De hade då nått sin högsta höjd af makt och utbredning, och deras egentliga stamland, hvarest de för gamla världens folk gälde som autochtoner, var det efter dem sjelfva

*) Vid framställningen af Kelternas religion begagnas företrädesvis H. d'Arbois de Jubainville, Le Cycle Mythologique irlandais et la mythologie celtique — Paris 1884 — och H. Gaidoz, Religion des Gaulois. Ib. 1886.

benämnda *Gallien*, ty greker och romare kallade alla folk af keltisk stam *galler*. Från Gallien återsvallade nu dess öfvermäktiga folkvågor tillbaka åt öster, öfversvämmande Grekland och framför allt Italien, där de tillfogade romarne nederlaget vid Allia och hotade kväfva den uppspirande romerska fristaten i dess första knoppning.

I kelternas språk urskiljer man två hufvudgrenar, en forngallisk-britisk och en irisk-skotsk (gäliskan) *); af den förra har endast kymriskan i England och bretoniskan i Frankrike bibehållit sig till vår tid. Genom Angelsachserna har nämligen England blifvit germaniseradt, liksom Gallien genom Cesar romaniserades.

Den allmänna karaktären af kelternas religion uppdrager Cesar i sina Commentarii de bello gallico (VI, 16, 2, 3), där han omnämner, att hela den galliska nationen är högeligen benägen för gudsdyrkan **). Denna deras gudsdyrkan yttrade sig företrädesvis i offer — till och med i menniskooffer, hvilka förrättades af deras statsprester, druiderna. Såsom deras förnämsta gudar anger Cesar *Mercurius, Apollo, Mars* och *Jupiter* ***).

Ur denna Cesars framställning framgår tydligt att kelternas religion var polyteistisk, analog med grekernas och romarnes, och att de egde en utvecklad kult. Olyckligtvis har Cesar begått det felet att identificera de galliske gudarne med de romerske och att gifva dem romerska namn. Han har begått samma fel som vi ännu i dag göra, då vi exempelvis säga Juno för Here och Jupiter för Zeus, och för ett sådant tillvägagående har han på den komparerande mytologiens område både Herodotos och Aristoteles till hemulsmän.

*) Gäliskan i Irland eller iriskan har skriftliga kvarlefvor från slutet af åttonde århundradet samt en rikare litteratur af sagor och andligt innehåll från det tolfte.

**) Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus.

***) ib. c. 17.

Emellertid har detta införande af romerska gudar och gudanamn i Gallien åstadkommit den största förvirring i gallernas pantheon. Ty icke allenast romerska namn hafva blifvit gifna åt galliska gudar, utan verkligen romerska gudar hafva också tagit plats vid sidan af de inhemske. På altaren och basreliefer ser man ofta en brokig blandning af namn på inhemska och främmande gudar, exempelvis följande: Volcanus, Jovis, Esus, Tarvos, Trigaranus, Castor, Cernunos.

Gallernas religion är därför mycket otillräckligt känd, och till och med deras förnämste gudar äro ännu till stor del inhöljde i dunkel. Såsom deras främste gud nämner Cesar Mercurius: *Deum maxime Mercurium colunt* *). Samme gud angifves också af Tacitus såsom förnämsta föremålet för germanernas dyrkan, och liksom Mercurius likställes med germanernas främste gud Wodan eller Odin, så hänför sig väl också å andra sidan hos Cesar Mercurius till gallernas främste gud. Främst bland de gudar, som utgjorde föremål för kelternas tillbedjan nämner den romerske skalden Lucanus **) guden *Teutates,* och i honom har man väl att se gallernas främste gud. Han var sannolikt ljusets och himlens gud. Åt denne Mercurius eller Teutates voro ganska många statuer uppresta. Många ortnamn hafva äfven bevarat minnet af hans kult. Mercurius Dumias eller Arvernus dyrkades öfver hela Gallien. *Teutates*, *Esus* (Hesus) och *Taranis* utgjorde väl Galliens främste gudar, ty man egnade dem menniskooffer — isynnerhet under krigstid, då krigsfångarne offrades åt dem; och sjelfva detta blodbad ansågs för en religiös eller helig handling ***).

---

*) B. G. VI, 17.

**) Phars. I, 444 ff:

Et quibus immitis placatur sanguine diro
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus
Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ.

***) B. G. VI, 16, 17. Liv. XXXVIII, 47, Diod. Sic. XXXI, 13.

Märkvärdigt nog förekommer icke namnet *Taranis* i någon enda hittills funnen gallisk inskrift. Taranis är väl också den riktiga formen, ej Taranus, som Mowat föreslagit. Ty de i inskrifter *) förekommande formerna *Taranus* (osäker form), *Taranucus* och *Taranucnus* äro enligt CERQUAND **) att betrakta såsom analoga former till latinarnes Tonitru, Tonitralis och Tonitrualis och grekernas *βροντή*, *βρονταῖος*, *βροντητικός* samt tyskarnes Donner, Donernd, Donnerer. Ordets etymologi ger vid handen, att Taranis var åskans gud. *Taran* betyder nämligen åska. Man har därför identificerat honom med romarnes Jupiter, men det vore att tillerkänna honom ett alltför vidsträckt maktområde. Rättare och försiktigare är det väl att säga, att han var åskans gud liksom Jupiter utan att dessa gudar för resten sammanfalla. Åskan hade hos kelterna liksom hos så många andra folk sin egen representant inom gudakretsen. Taranis motsvarar germanernas Donar eller Thor, och liksom denne är han beväpnad med en klubba eller hammare. Esus eller Er motsvarar måhända Tyr.

H. D'ARBOIS DE JUBAINVILLE anser Teutates, Taranis och Esus endast vara tre olika namn för den dödens gud, menniskosläktets fader, hvilken CESAR kallar *Dis pater* ***). Äfvenledes anser han dem motsvaras af den irländska gudatriaden Bress, Balar och Téthra. Men hvarför en och samme gud skulle belastas med tre (resp. 4) olika namn är svårt att inse — någon vetenskaplig vikt kan därför ej tilläggas ett sådant infall. Äfven LUCANUS, hvars kunskap om gallernas religion synes hafva varit icke så obetydlig, nämner också Dis såsom en särskild gudomlighet — ja såsom underjordens gud †).

*) I inskrifter förekomma dessa sammanställningar: *Jovi Taranuco*, *Deo Taranucno* och *Jovi O. M. Tanaro* (?).

**) Revue celtique, V, p. 381 f.

***) B. G. VI, 18, 1: Galli se omnes ab Dite patre prognatos prædicant.

†) Anf. st. v. 454 ff.:

— — — — Vobis (sc. druidis) auctoribus umbræ
Non tacitas Erebi sedes Ditisque profundi
Pallida regna petunt:

Och enär han strax förut nämnt *coeli numina* (himlens gudamakter) i motsats till denne nattens och dödens gud, är det vida rimligare att låta coeli numina återsyfta på de strax ofvan nämnda gudarne: Teutates, Taranis och Esus, hvilkas maktsfer sålunda varit till omfattning lika med de germanske gudarne Odens, Thors och Tys, hvilka också äro ljusets och himlens gudar eller coeli numina.

Kelternas religion var grundad på dualism liksom iranernas — på två principer, den ena negativ och ond, den andra positiv eller god, hvilka motsatta principer bekämpa hvarandra liksom Ormuzd och Ahriman uti Irans gamla religion. Men det vore orätt att anse ursprunget till denna dualism vara iranskt och att betrakta druiderna såsom magernas lärjungar. Ordet *dêvas*, ir. *dia*, breton. *doué* är hos kelterna liksom öfver hufvud i vedalitteraturen benämningen på de välsinnade gudarne. I den iranska litteraturen däremot äro daêvas uteslutande onda makter. Vidare har kelternas onde gud, Dispater, icke karaktären af absolut ondska, som kännetecknar iranernas Ahriman.

Liksom nu strid rådde mellan Zeus och hans fader tillika med titanerna och mellan Ormuzd och Ahriman samt mellan dêvas och asuras i den indiska religionen, på samma sätt strida i den irländska religionen Tûatha Dê Danann mot Fomôré. Dagdê eller Dagodêvas (god gud), som anför Tûatha Dê Danann i denna kamp, är den irländska mytologiens Zeus eller Ormuzd, och Tûatha Dê Danann, som betyder guden Danas söner, äro indernas dêvas, dagens, ljusets och lifvets gudamakter. Namnet Fomôré åter, fiender till Tûatha Dê Danann, betecknar i Irland en mytisk grupp, motsvarande indernas asuras och grekernas titaner *). Det vigtigaste i

---

*) Dock råder där i denna punkt en grundväsentlig skillnad mellan grekers samt iraners och kelters religion, ty grekernas religion var hvarken monoteism eller dualism. Någon djäfvul kände den grekiska religionen icke. Föreställningen om två motsatta världar, ljusets och mörkrets, stred

myten om Fomôréerna är deras krig mot solljusets och lifvets gud samt dennes bundsförvandter Tûatha Dê Danann. De representera hos grekerna chimäran, Typhaon, Python, den lerneiska hydran och Minotauros, som betvingas af solhjeltarne Bellerophon, Apollon, Herakles och Theseus.

Vi hafva härmed angifvit grunddragen af kelternas religion — endels en mörk och dyster. En af deras förnämste gudar — delvis en ond gud — åt hvilken de offrade menniskooffer, och från hvilken de sade sig härstamma, var ju nattens och dödens gud (Dis pater = Pluto). Också göra kelterna — snart sagdt — intrycket af ett folk, som skall förgås. Grekiske och romerske historieskrifvare karaktärisera dem såsom lättsinnige *), stortalige **) med hetsigt och ostadigt lynne ***), begärlige efter krig †) och fåfänge öfver krigiskt rykte, och de hafva icke minst genom ödeläggelse och förstöring inskrifvit sitt namn i häfden. Icke underligt, då de hyllade grundsatsen: *in armis ius* och att världen hör den tappre till ††).

Vi hafva förut nämnt, att kelterna omkring fyra hundra år f. Kr. nått sin storhets middagslinie, vid hvilken tid de hotade sjelfva Rom med ödeläggelse. Tre hundra år senare planterade Cesar de romerska örnarne på Galliens fält, och vid Rhodanus följde en vedergällningens dag för den vid Allia, då lif utkräfdes för lif. Ur de vid Allia stupade romarnes aska hade hämndens vålnad rest sig. Då bevisade

---

mot den grekiska världsuppfattningen, som betraktade världen såsom enhet af ordning och harmoni (κόσμος). I denna eviga ordning voro från begynnelsen det onda samt synd och död inbegripna, och äfven dessa dissonanser funno i världsalltets harmoni sin försoning och lösning.

*) Ces. B. G. II, 1.

**) Cat. Orig. II, 3: argute loqui.

***) Ces. B. G. III, 10 och IV, 5.

†) ib. III. 19 — jfr Dio Cass. XXIX, 45; XXVII, 6.

††) omnia fortiorum uirorum esse, Liv. V, 36.

världshistorien sjelf sanningen af gallernas tro, att odödlige gudar endast kunde sonas, om för menniskolif offrades menniskolif: *pro uita hominis nisi hominis uita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur*, hvilket Cesar*) anmärker såsom ett hufvuddrag i gallernas tro.

---

*) B. G. VI, 16, 3.

Vi öfvergå nu till den germanska världens gudar och behandla därvid gemensamt den tyska och nordiska mytologiens förnämste gudagestalter, som hos Tysklands och Skandinaviens invånare befinnas vara desamme. Vi möta äfven här ett tretal af mera framstående gudar: *Oden*, *Thor* och *Tyr*. Troligen har en och samme urgud, hvars förnämsta egenskaper skiftesvis individualiserats, tagit gestalt i dessa tre. Och under den historiska tiden var Oden, tyskarnes Wotan, den förnämste bland dem. Men vid hans sida stå Thor *), tyskarnes Donar (Thunar), dundraren, och Tyr eller Ziu, (Tius), som etymologiskt motsvarar Dyâus och Ju-piter — hvilken omständighet temligen tydligt utvisar, att Tyr ursprungligen varit den främste guden, liksom han ännu i veckodagarnes följd intager sin rätta plats framför Oden och Thor, alldenstund Tisdagen, det är Tysdag, går före både Onsdag (Odens dag) och Thorsdag. — Dock är det endast den omständigheten, att han såsom krigsgud identificerades med romarnes Mars, som förskaffat honom denna hedersplats, ty Tisdag blef då en ordagrann öfversättning af romarnes *dies Martis*. Men liksom hos inderna Varuna undanträngde den ursprunglige öfverguden Dyâus, så har hos germanerna både himlens gud, Tyr och åskans gud, Thor, undanträngts af en ursprungligen lägre gudomlighet, nämligen af Wotan, som väl motsvarar den indiske stormguden Vâta, hvilken i Rigveda omtalas såsom egande ett skönbetsladt spann **) och en väldig likt

*) Thor är väl en sammandragen form för þónar eller þonr.
**) RV. V, 31, 10.

åskan framrullande vagn *), den han sjelf styr såsom körsven **). Namnet Oden förekommer i germanska dialekter ***) under formerna Wôdan, Wuotan och Odhinn. Att han redan tillhört ett urariskt pantheon framgår däraf, att han också förekommer såväl i inders som iraners religion. I Avesta är han nämligen vinddämonen (Vâtô-daêva). För öfrigt är redan i vedahymnerna ett vidt spelrum lemnadt åt stormens och väderlekens gudar, hvilka också åter möta oss under vexlande namn såsom öfvergudar i åtskilliga af frändefolkens religioner.

Oden har hos germanerna fullständigt öfvertagit himmelsgudens rol. Namnet Wotan eller Oden är afledt af samma rot, som återfinnes i verbet *watan* (forns. wadan, fornn. vadha) rasa, genomblåsa, genomtränga. Adam af Bremen öfversätter Wodan med *furor*. Stormarnas ras gjorde sig i Germaniens kalla klimat mera kännbart och var mera konstant än någon annan företeelse i naturen, exempelvis åskan, och stormguden Oden vardt så den främste bland gudar. Såsom germanernas hufvudgud nämnes han nämligen redan i första århundradet e. Kr. af Tacitus, som jämför honom med Mercurius. Såsom stormgud lefver han ännu kvar i folksagan †). I stormen frambrusar han genom luften antingen ensam eller åtföljd af sin rasande här. Och den tid är väl ej så aflägsen, då allmogen trodde sig i stormvindens brus höra Odens vilda jagt med vagnar och hästar. "Oden far

---

*) RV. X, 168, 1.

**) AV. 15, 2.

***) Den germanska språkfamiljen sönderfaller i följande tre grupper: *gotiskan* samt de *vestgermanska* (angelsachsiska, fornfriesiska, fornsachsiska, fornhögtyska) och de *nordiska* eller *skandinaviska* dialekterna. För vårt ändamål ega de nordiska och enkannerligen de isländska språköfverlefvorna största betydelse, — och främsta rummet intager den äldre poetiska Eddan med sina urgamla hedniska, mytologiska och heroiska sånger, hvilka äro den rikaste källan för kunskapen om forngermanskt lif och tänkesätt.

†) Jfr Mannhardt, Die Götter d. deutschen u. nordischen Völker, pp. 107—186.

förbi". Äfvenledes troddes ett under höstaftnar ofta förekommande läte af flytt- och sjöfoglar härröra från Odens jagt. Såsom den härjande och förödande stomvindens gud har Oden namnen Yggr (den förskräcklige) och Grimnir (den grymme). I den milda sommarvinden åter ter han sig såsom en huld och vänlig befordrare af växtligheten, hvarför landtmännen under skördetiden offrade honom förstlingsoffer af jordens frukter.

I högre och ädlare gestalt framträder han naturligtvis i Eddapoesien. Han är här mensko- och gudavärldens konung och faderlige styresman. Han är gudars och menniskors fader. Han är allfadren (Allfödr) och skaparen (Gautr), och såsom sådan var han den mäktigaste, ja den allsmäktige och allrådande guden. Han var himlens och solens gud samt luftens och ljusets. I Gylfaginning heter det: "Han är den förnämste bland alla asar och styr allting, och fastän äfven andra gudar hafva makt, så tjena dock alla honom såsom barnen sin fader". I egenskap af gudarnes konung leder han gudaförsamlingens öfverläggningar och tronar såsom värd och herrskare i den högt uppe i himlen belägna gudaborgen Asgård med de många palatserna och salarna, bland hvilka den förnämste är det guldskimrande Valhall, där Oden dagligen mottager de i striden fallne kämparne (einherjar), hvilka där fortsätta sitt krigarlif.

Stormens gud var också krigets, såsom myten om Odens rasande här och vilda jagt ger vid handen. Storm och krig sammanfalla i de gamles föreställning. Krigsrustad måste därför de krigiske germanernas öfvergud naturligtvis vara, hvarför han sitter till häst, buren af åttafotade gångaren Sleipner och väpnad med spjutet Gungnir, det af dvärgar smidda, samt med hjelm och harnesk. Hjelmen var af guld liksom hästens man — hvilket betecknar solen med hennes strålar. Men icke alltid uppträder Oden i denna glänsande dräkt. Han älskar att förställa sig. Förklädd vandrar han

omkring på jorden för att tillse, om menniskorna öfva gästfrihetens heliga pligt. Liksom Jupiter och Zeus är han nämligen främlingars beskyddare. Han är gästvänskapens gud. Och liksom han vandrar på jorden, vandrar han äfven i himlen. Vintergatan betecknar där hans väg, öfver hvilken hans tåg med den vilda hären eller jagten går; här har han ock sin vagn, Carlavagnen eller Stora Björnen.

Sålunda har vintergatan, som hos inderna betecknade vägen för de himmelska korna eller molnen (namnen Milchstrasse, via lactea och *γαλαξίας* tyda på samma föreställning hos några af Europas folk) hos skandinaverna uppfattats som en väg för en marscherande krigshär.

Oden var dagens och ljusets gud, hafva vi sagt*). Därpå syfta utom guldhjelmen och hästen med guldman hans enögdhet, ty enär han är himlens gud, måste solen vara hans enda öga. Hvart det andra tagit vägen lär en dunkel, men djupsinnig myt. Han har pantsatt det hos jätten Mimer eller kastat det i hafvet, väl ursprungligen en från solens återspegling i vattnet lånad bild, som sedan omtydts på månen, som icke samtidigt med solen lyser på himlen. Oden har pantsatt sitt öga för att öka sitt vetande och för att erhålla kunskap om de i hafvet förborgade tingen, men har därigenom endast fått kunskap om världens samt sin egen och öfrige gudars undergång. Hafvet är bilden af den dolda framtiden — — då "land sjunker i hafvet", såsom det heter i Völuspå; och hafvet blir då, om valan spått rätt, framtidens land, liksom det nu af geologen och arkeologen anas såsom den begrafna urtidens.

Oden föreställes också vara *allvetande*, ty från sin himlaborg iakttager han världshändelserna, och de två kor-

*) Det är väl Oden Cesar identificerar med solen, då han (B. G. VI, 21) i största korthet uppdrager karaktären af germanernas religion: Deorum numero eos solum ducunt quos cernunt et quorum aperte opibus iuvantur: Solem et Vulcanum et Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt.

parne, Hugin och Munin, bringa honom underrättelser af vikt från alla världens hörn. Drycken ur Mimers brunn och det allseende solögat äro också uttryck för hans allvetenhet, hvilken äfven antydes af hans dagliga umgänge med Saga, historiens gudinna. Oden prisas såsom uppfinnaren af runorna eller bokstafskriften samt af skalde- och siarekonsten *), ty han är det, som tilldelat den äkte skalden skaldeförmågan. Och genom runornas trollkraft är han stor både i vishet och makt. I Havamal berömmer han sig nämligen öfver att känna trollsånger, om hvilka intet menniskobarn har någon aning. Han är äfven uppfinnaren af lagarna och högste domaren öfver världen. — Romarne funno Oden lik sin Mercurius och benämnde honom utan vidare så; af samma anledning identificerade Tacitus Donar med Hercules och Zio med Mars.

Den andre germanske hufvudguden är *Donar* eller *Thor*, åskans gud. Han var under den historiska tiden germanernas populäraste gud. Han var den egentlige folkguden. Såsom sådan framstår han i litteratur, saga och folktro. Kristendomens förkunnare riktade därför sitt hufvudanfall mot denne gud **). Hans namn nämnes främst i raden bland de gudar, hvilka den döpte afsvor sig, näst honom komma Oden och Saxnôt eller Tyr ***). Thor var den starkaste bland gudarne.

---

*) F. Kluge (Etym. Wb. sub *Wut*) har därför velat sammanställa Oden med *ôđr* sång. Oden skulle således vara liktydigt med sångens herre. I sanning en ideal uppfattning för att vara urgermansk!

**) Det tyska ordspråket ”*Rother Bart Teufelsart*” har tvifvelsutan framgått ur de hedendomsfiendtlige kristnes afsky för den rödhårige och rödskäggige guden Thor. — Djur och växter af röd färg voro helgade åt honom. Så t. ex. odlades till hans ära på alla hus taklöken (Sempervivum tectorum), hvilken ört var den tidens åskledare, och ännu bär den i Tyskland namnet *Donnerbart* liksom i de forna frankiska områdena af Frankrike *Joubarbe.* En fransk folksång bekräftar tron på denna orts magiska kraft såsom åskafledande:

”Sainte barbe, sainte fleur,
La vraie croix de notre seigneur!
Partout oû cette oraison se dira
Jamais le tonnerre ne tombera” (Mannh. p. 190).

***) Mannhardt, p. 187.

Blixten och dundret äro hans attribut. Han är mot menniskorna huld och nådig. Hans krossande blixtar gälla icke dem utan jättarne, gudars och menniskors fiender. Såsom menniskornas beskyddare och särskildt landtbefolkningens sänder han det fruktbringande regnet. För densamma splittrar han med sin hammare, en symbol af blixten, stenar och klippor samt gör jorden odlingsbar. Enligt en gammal föreställning ligger han i ständig fejd med underverldens makter eller jättarne, ty det är han, som i egenskap af luftrymdens gud strider mot vintrens köld och ändtligen lyckas betvinga isens och frostens jättekrafter. På grund af sådana dåd vardt Thor åkerbrukets gud och kulturens öfver hufvud. Men enär åkerbruk är grund och vilkor för all högre sedlig och politisk ordning, så vardt också Donar eller Thor äktenskapets gud samt eganderättens och statens.

Den tredje germanske öfvergudens namn var, såsom vi redan nämnt, Ziu eller Tyr. Han var ursprungligen alla germaners förnämste gud. Och ännu på Taciti tid innehade han hos de äldste och ädlaste bland Sueverna (Semnonerna) detta hedersrum. Han var den allrådande guden, hvilken allting var underlagdt *). Och äfven sedan Semnonerna under folkvandringens tider slagit sig ned i Schwaben, fortforo de att dyrka Ziu såsom sin främste gud, ty i glossor från nionde och tionde seklet kallas de ännu Ziuwarî eller Zius män **). I Eddasångerna däremot har Tyr nedsjunkit till blott och bart en krigsgud. Hans vapen är svärdet. Han tänktes enarmad, emedan svärdet har blott en klinga. Guden förvexlades med sin sinnebild. — Till hans ära firades i Tyskland svärdslekarne, som redan Tacitus omtalar — och hvilka under medeltidens århundraden firades både i stad och på land.

*) — regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia (Germ. c. 39).
**) Mannhardt, p. 262.

Den *slaviska* folkgruppen (litauerna inberäknade), som alltid legat i närmaste grannskap öster om den germanska, har sist af alla indogermaner framträdt på historiens skådeplats. Slaverna kallades ursprungligen vender eller serber. Under första namnet Veneti eller Venedi förekomma de hos Tacitus *) och Plinius **), under det senare (serber) hos Procopius. Vanligen särskiljas slaverna i två sinsemellan mera närstående grupper. Den ena, den östliga gruppen, omfattar ryssar, bulgarer, serber och kroater, den andra åter eller den vestliga omfattar polackar, czeker, slovaker och vender. Slavernas språk i dess äldsta kända skede är oss bekant ur Cyrilli bibelöfversättning och kallas fornbulgariska, hvilken visserligen numera ej talas, men dock på grund af sin ställning såsom kyrkospråk är nästan allmänt förstådt bland ryssarne. Ryssland är den slaviska staten par excellence. Ryska riket omsluter mer än hundra millioner inbyggare, och det slaviska språkidiomet talas icke blott i Ryssland och Polen utan intager en ganska dominerande ställning äfven inom Österrike-Ungarn och Turkiet. — Gammalt är naturligtvis folket, men ung dess historia och dennas källor torftiga. De hedniske slaverna hafva icke lemnat oss några skriftliga minnesmärken, och från dem sjelfve känna vi således föga eller intet om deras gudatro. De hafva icke heller varit föremål för någon Cesars uppmärksamhet såsom gallerna eller någon Taciti såsom ger-

---

*) Germ. c. 46.
**) hist. nat. IV, 96.

manerna. Vår kunskap om deras mytologi stöder sig på några infödde eller främmande kristnes berättelser, hvilka dock icke äro fullt tillförlitliga eller fördomsfria. Äfven folkbruk och folksånger hafva varit utsatta för förändringar under kristendomens inflytande. Två utländska historieskrifvare, byzantinaren Procopius i sjunde seklet och den tyske historieskrifvaren Helmold, som lefde i tolfte århundradet e. Kr., försäkra, att slaverna tillbådo ”såsom högste gud himlens eller åskans gud och alltings herre”. Det är om det egentliga Rysslands slaver Procopius *) talar. Helmold säger om slaverna vid Elbe eller polaberna: ”Bland de talrika gudomligheter, åt hvilka fält, skogar samt glädjens och sorgens ämnen äro helgade, erkänna de en gud, som bor i himmelen, och hvilken befaller öfver de öfrige gudarne”. Denne allsmäktige gud sysselsätter sig sjelf endast med de himmelska tingen. De andre gudarne hafva mottagit sina specialfunktioner af honom och ega rang och anseende i samma mån som de stå denne gudarnes gud nära.

Denne himlakonung, den högste och mäktigaste guden, under hvilken blixt och dunder, regn och storm hörde, och på hvilken jordens fruktbarhet berodde, är enligt en redaktion af de gamla ryska krönikorna *Svarog*, hvilket ord väl är besläktadt med det sanskritiska *svar* och *svarga* (himmel), ty i Moskva-handskriften till nämnda krönikor förekomma glossorna *Svarog* och *Svarozic* **), men i följd af tystnaden såväl i verldskrönikan som i Palæa (historiebiblen) menar den slaviske filologen Jagic, att nämnda mytologiska glossor saknats i den ursprungliga, sydslaviska eller bulgarisk-slovenska, öfversättningen af Malalas grekiska text. *Svarog* och *Svarozic* tror Jagic endast i Norra Ryssland, enkannerligen i Novgorod,

---

*) de bell. goth. 3, 14.

**) De diakritiska tecknen öfver s, z och c hafva af brist på typer här och på andra ställen måst utelemnas.

hafva varit föremål för dyrkan. Nordryssarne skulle hafva mottagit dem af nordvestslaverna. Icke i Sydryssland, hvarest den äldsta kompilationen af krönikan kom till stånd, visste man något om *Svarog* eller *Svarozic* menar han. Jagic förmodar att först i början af tolfte århundradet någon Malalastext i Norra Ryssland, tilläfventyrs i Novgorod, erhållit dessa mytologiska tillsatser, och att det varit en rysk, ej någon sydslavisk skrifvare, som kombinerat och identificerat Svarog med grekernas Hephaistos och såsom naturlig följd däraf öfversatt den grekiska textens Helios med Svarogs son. Jagic vill med detta räsonnemang frånkänna Svarog äran af allmänt erkänd högste gud hos slaverna. Han drager äfven i tvifvelsmål att Svarog någonsin uppfattats personligt. Angående Svarozic hyser han dock icke några sådana betänkligheter. Men mot Jagic kan man invända, att en stor gud kan blifva lokal, i följd af någon särskild helgedoms celebritet. Beaktansvärd är vidare den omständigheten, att den ryske glossatorn fattar Svarog såsom gud och icke känner namnet Svarozic utan har i hans ställe ”syn Svarogov.” För de nordvestlige slaverna åtminstone d. v. s. för de i nordvestra Polen boende slaverna är guden Svarozics tillvaro fullt faktisk. Om de däremot jämte Svarozic äfven dyrkade Svarog kan ej med lika stor säkerhet påstås.

På två ställen i ryska källor nämnes Svarog och i omedelbart sammanhang med honom *Dazdibogŭ* eller *Dazibogŭ*. Jagic öfversätter Dazdibogŭ med Spendegott, Verleihegott d. ä. den gifvande, tilldelande guden. *Dazbog* dyrkades af sydslaverna (serber och bulgarer), och hans namn förekommer under formerna *Dazdibog, Dazbog* och *Dabog*. I Kijev var hans bild uppställd. Såväl Dazbog som Svarozic representera utan tvifvel solguden, hvilken äfven under namnet Bozic besjunges i en serbisk sång, där det bland annat heter: ”Bozic lyser öfver hela världen”. Enligt slaviska sagor bragte man

ljusgudarne gyllene gåfvor; de glänsande metallerna anstodo ljusets gud.

Den slaviske guden Badnjak, till hvilkens ära Badnjakfesten, som inföll samtidigt med de kristnes jul *) och germanernas midvinterfest (dies natalis solis invicti), firades, och som kallades den gamle guden, kan väl ej hafva varit någon annan än Svarog. Osannolikare synes mig Krecks förmodan, att han skulle vara identisk med Perunŭ. En annan son af himlen var eldguden *Ogunŭ*, som etymologiskt motsvarar indernas Agni. Vid sidan af dessa ljus- och solgudar har man att ställa thordönets gud *Perun*. Han är identisk med den litauiske öfverguden *Perkúnas*. Man offrade till hans ära både djur och menniskor. Perun framstår uti vissa dokument såsom Rysslands främste gud. Bildstoder af honom funnos både i Novgorod och i Kijev.

---

*) Den från Orienten till Rom införda stora festen till Mitras ära firades under vintersolståndet — den 25 december (dies solis invicti). Och när kristendomen blifvit den herrskande religionen, förlade de kristne frälsarens födelsedag, som var okänd, till nämnda dag, hvilken ju redan i den romerska kalendern var en helig dag. Dies solis invicti blef dies solis veri.

Ännu senare än slaverna framträda litauerna, under hvilka vi inbegripa äfven letterna, i historien och litteraturen. Skriftspråk blef såväl litauiskan som lettiskan *) först efter reformationens införande. På bägge språken existera dock i tryck talrika skrifter af religiöst och allmännyttigt innehåll, men någon egentlig nationallitteratur ega hvarken litauer eller letter. Dock ega de en mängd folkvisor, hvilka utmärka sig genom en behaglig naivitet, fin uppfattning och sedlig hållning, och i hvilka här och där återljud af folkets urgamla mytologi och religion förnimmas.

Litauen var fordomdags förenadt med Polen, men vid dess delning tillföll största delen Ryssland. Litauen är ett lågt och sumpigt land, genomströmmadt af floderna Düna, Dnjepr, Njemen och Bug. Det har så långt tillbaka vi känna dess historia (och först hos Tacitus **) nämnas inbyggarne under namn af Aestiorum gentes) varit bebodt af ett med ryssarne nära besläktadt folk, — som ända till våra dagar i sina undangömda bygder bevarat ett rikt och klangfullt språk, hvilket i ålderdomlighet i vissa fall går upp emot sjelfva sanskrit, hvarför det också blifvit kalladt Europas sanskrit. Det vilda, föga odlade landet, till största delen bevuxet af skog med vassfylda träsk — ett tillhåll för uroxar — lemnade rum endast för en gles be-

---

*) Litauiskan i vidsträcktare mening omfattar tre dialekter: den numera utdöda *fornpreussiskan* samt den *litauiska* och *lettiska* dialekten.

**) Germ, c. 45.

folkning, som bodde i isolerade, halmtäckta trähyddor och lifnärde sig hufvudsakligast genom jagt, fiske och boskapsskötsel, fast de också enligt Tacitus *) egnade sig åt åkerbruk mer än sina germanska grannar.

Litauernas religion var liksom stamsläktingarnes naturdyrkan. De tillbådo elden och ljuset, men deras förnämsta gudomlighet (dewaitis) var, såsom vi redan nämnt, *Perkúnas*, åskans gud, hvilken är identisk med ryssarnes Perun; och bägge förärades af sina respektive tillbedjare med ständigt underhållna eldar. Det lettiska namnet för nämnde gud är *Perkons*. Perkun motsvarar måhända den vediske Parjanya, hvilken i Rigveda ej intager något synnerligen framstående rum, om man nämligen tar i betraktande det antal hymner, som äro egnade åt honom. De äro endast helt få till antalet, ehuru denne gud synes hafva tillhört urfolkets pantheon. Äfven i Atharvaveda och Brâhmanas nämnes han blott här och där, och i den senare litteraturen förlorar han sig allt mer och mer. Han nämnes dock i Rigveda såsom Dyaus' son **) och har liksom denne gud epiteten *asura* och *pitâ* ***). Parjanya var en personifikation af molnet, enkannerligen åskmolnet, eller ock är han den uti detsamma inneboende och verksamme anden, hvilken åstadkommer åskans naturföreteelse. När Perkunas öppnar sina ögon blixtrar det, och när han åter sluter dem samman, dundrar det †). Regnet är hans tårar och hans tal vinden och stormen. Han far genom molnen i en eldvagn, dragen af eldfrustande hästar. Han har således äfven hos frändefolken i vestern bibehållit sin ursprungliga karaktär, och troligen är Parjanya endast ett annat namn för den mäktige guden Indra. Han anropas därför också ofta, sin karaktär likmätigt, tillsammans med *Vâyu*

---

*) anf. st.

**) RV. VII, 102.

***) RV. V, 83, 6.

†) Jfr Meyer, Indogerm. Mythen, II p. 605.

eller *Vâta*, vindens gud, samt stormgudarne eller marútas. Parjanya har man velat återföra till en indogermansk urform **Parkúna,* hvilken Perkúnas förutsätter, och **Parkanya.* Samma gudanamn återfinnes också i den nordiska mytologiens Fiörgynn. — Perkúnas var äfven krigets gud. Före drabbningar anropade man honom att sända sina pilar mot fienderna och genom sin stämma förjaga dem. Åskviggen (Perkuno akmů) var hans vapen. Hans son är blixten.

Vi hafva härmed hunnit till slutet af vår föresatta uppgift. Vi hafva låtit indogermanernas förnämste gud, och dem som tidtals intagit hans rum, med mer eller mindre markerade drag — allt efter källornas ymnigare eller torftigare flöde — passera revy. Vi hafva framhållit de allmännaste egenskaper, grekerna tillade sin Zeus, romarne sin Jupiter, hinduerna sin Varuna, iranerna sin Ahura Mazda, kelterna sin Teutates, germanerna sin Oden, slaverna sin Svarog och litauerna sin Perkúnas.

Men äfven öfver gudarnes värld herrskade en makt, som var starkare än gudarne sjelfve — ja än till och med den högste. Det var förgängelsens makt. En "ragnarök" väntade dem alla, såsom en nordisk myt så djupsinnigt lärt — eller, för att begagna en modernare bild, naturens eget urval, så att säga, gjorde sig gällande äfven inom gudarnes värld. En kamp för tillvaron utkämpades äfven där, och den mäktigaste naturföreteelsens gud intog på grund af den starkares rätt tronen och tillegnade sig envåldsspiran. Få bland de hedniske gudarne behöllo nämligen för beständigt sin upphöjda ställning. Den ene aflöste mer än dels den andre och intog högsätet, som af en föregående måst lemnas. Så måste, för att börja från slutet, inom litauernas pantheon Perkun vara

en gud, som sent kommit till öfverväldet, alldenstund de med litauerna såväl i språk som religion närstående slaverna, hvilka också kände guden Perkun eller Perun, fortforo att dyrka såsom sin främste gud den indogermanska urreligionens högste gud, himlens gud. En likartad revolution har försiggått äfven inom germanernas gudavärld. Himmelsguden Tiu, Ziu eller Tyr, som den jämförande mytologien lär oss från början hafva varit hufvudguden, har nedsjunkit till krigsgud och måst utrymma högsätet till förmån för en stormgud, Wotan eller Oden, hvilken motsvarar en underordnad vedisk gud, nämligen Vâta. Och slutligen träder hos germanerna Donar, eller Thor, åskans gud, i förgrunden och hotar i sin ordning undantränga Oden. Ja, äfven hos inderna hafva vi sett, att öfverguden Dyâus fick vika för Varuna och denne för en annan gud af sin egen familj, nämligen Indra, åskvädrets gud, som under vedismens senare tider intog högsätet inom gudakretsen. Men usurpatorn får ej länge njuta af sin vunna triumf. Han är redan stungen i hjertat, träffad af döden genom en ny och mystisk makt, som vuxit upp vid hans sida. Det är bönens, offrets, kultens makt eller Brahman, hvars välde börjar vid vedismens slut; och ännu i dag är *Brahma* hinduernas högste gud. Han är den förnämste i den indiska Trimurtin eller gudatriaden, näst honom stå *Vishnu* och *Çiva*.

Således öfvergåfvo germaner, litauer och inder sjelfmant sin högste gud och upphöjde i hans ställe en af lägre natur. Ett enda litet ariskt folk har ända till den dag, som i dag är, bevarat sin barndomstro. Det var nämligen några tusental guebrer eller parser, som under Persiens stora religiösa och politiska skeppsbrott undflydde profetens segrande vapen och undan Islam räddade den gamla trons skatter, ty ännu i dag frambära deras efterkommande i eldtemplen i Bombay sina offer åt den gud, som deras ariske förfäder redan under förhistorisk tid tillbådo.

Trenne indogermanska folk, nämligen greker, romare och slaver blefvo sin himmelsgud (Zeus, Jupiter, Svarog) trogna, så länge deras nationella religion egde bestånd. Deras högste gud fick vika först för kristendomen, vika för Jesus Christus, då Himlens fader eller fadren Himmel (Dyâus pitâ) blef en och samme med "Fader vår som är i himlarna". Då vardt den förste guden äfven den siste. "Han som är och som var och som varder, den allsvåldige".

Årtusenden således innan den störste bland lärare lärde sina lärjungar den kristna kyrkans hufvudbön, hade fromma mödrar under mensklighetens "okunnighetstider" lärt unga söner och döttrar att framstamma begynnelseorden därtill, lärt dem att bedja menniskosläktets äldsta bön — bönen till en fader, som är i himlen, ja lärt dem den äldsta religionsformeln och inskärpt den så i deras sinnen, att den aldrig sedermera kunnat helt och hållet förglömmas. Ty ännu i Dodonas lunder, i den panhelleniske Zeus' helgedom dyrkade honom samtlige grekiske stammar, bedjande: *ὦ Ζεῦ πάτερ.* Roms världsherrskande folk böjde knä på Capitolium för samme öfvergud. I Germaniens urskogar hemburo minnesgode ariske söner åt sin Tiu eller Ziu offer och böner, och nordens Edda täljer ännu om Fimbul = Tys forna runor. Vid Indus' och Ganges' stränder anropade inderna samme himlagud (Dyâus, Varuna), som de kallade än fader (pitâ) än konung (râjâ), och på Irans högslätter upptände de forne perserna sina offereldar åt samme Himlafader, kallande honom Ahura Mazda eller Auramazda, väsendet af högsta vishet.

Tillägg till sidan 3.

Vid orientalistkongressen i Stockholm i September innevarande år uppträdde professor J. Schmidt från Berlin såsom försvarare af den *äldre* meningen, att indogermanernas urhem varit beläget i Asien. Ogillande de äldre bevisen, som hemtats hufvudsakligen från djur och växtnamn, hvilka varit utsatta för åtskilliga vexlingar i sin betydelse och således ej lemna några säkra stöd, framhöll han vikten af främmande folks kulturinflytelser på indogermanerna. Såsom exempel på ett sådant inflytande anförde han det germanska talsystemet. Spår af duodecimalsystemet, som med sin räkning efter storhundraden hos samtlige germanska folk genombryter decimalsystemet, finnas hos alla europeiska indogermaner, och Schmidt vill spåra ursprunget härtill i det fornbabyloniska sexagesimalsystemet. Detta inflytande åter måste härleda sig från en tid, då en närmare beröring med den babyloniska kulturen egde rum d. v. s. då indogermanerna ännu bodde i Asien, som för öfrigt är så rikt på äldre kulturhärdar. Och H. d'Arbois de Jubainville har i sin andra upplaga af "Les Premiers Habitants De L'Europe", Paris 1889, uttalat sig i samma riktning. Han skrifver nämligen (tom. I p. 201): On a supposé récemment que l'Europe pourrait avoir été le berceau de la race indo-européenne, mais la supériorité qui caractérisa la civilisation indo-européenne dès son apparition dans l'histoire, et qui assura sa domination sur les autres civilisations d'Europe, ne s'explique pas sans un contact préalable avec ces empires de la haute Asie qui ont été si grands par les arts de la paix et de la guerre.

Anmärkningar och hänvisningar.

1) Suppl. v. 524.
2) Suppl. v. 595 ff.
3) Sept. 116, 162 f.
4) Sept. 514.
5) Suppl. 816.
6) Choeph. 784.
7) Suppl. 574.
8) Trach. 275.
9) O. R. 904. O. K. 1085. Trach. 126.
10) O. K. 1085.
11) Phil. 680.
12) Ant. 604 ff.
13) Ant. 143, Trach. 303.
14) Trach. 26.
15) Rhes. 456, Alc. 1136.
16) *Διὸσ ἀέναον κράτος*, Or. 1299.
17) El. 727 ff.
18) Eum. 1045, Suppl. 139, O. K. 1086, Eur. El. 1177.
19) Ant. 184, El. 175.
20) Suppl. 1059.
21) O. R. 151.
22) Choeph. 645, Ag. 367 f.
23) Ag. 1563 f.
24) O. R. 865 ff.
25) Suppl. 822 f.
26) Trach. 1278.
27) Eur. El. 958.
28) O. K. 1382.
29) Choeph. 950 f.
30) Choep. 380 ff,
31) Choep. 400 ff.
32) Ant. 3.
33) O. K. 1267 f.
34) *ἱκέσιος, μειλίχιος.*
35) Suppl. 381.
36) Sept. 625,
37) Suppl. 1.
38) Suppl. 346.
39) Suppl. 812.
40) Trach. 140.
41) Op. 266 ff.
42) Il. XIX, 258.
43) Od. IV, 74.
44) Il. III, 276.
45) Il. IV, 166.
46) Hel. 1688 ff. (Jfr Med. Androm., Bacch. Alc. med liknande slutverser).
47) Il. XVI, 386 ff.
48) Od. IV, 236 f.
49) *μητίετα* Il. I. 175, *ἄφθιτα μήδεα εἰδὼς* ib. XVIV, 88.
50) Od. XX, 75.
51) Hymn. in Apoll. v. 132.
52) Aen. II, 779.
53) ib. I, 223.
54) ib. IV, 110 ff. VIII, 381.
55) ib. XII, 725 ff.
56) ib. X, 43.
57) ib. IV, 377 f.
58) Met. II, 677.
59) Il. XX, 7 ff.
60) Met. I, 177 ff.; ib. 205 ff.
61) RV. VI, 62, 9.
62) RV. VII, 66, 18.

[63]) RV. VII, 84, 2.
[64]) RV. I, 71, 5; 90, 7; 159, 2; 160, 2; 185, 10. 11; III, 54, 9; IV, 1, 10; V, 43, 2; VI, 51, 2; 70, 6.
[65]) RV. IV, 56, 2; VI, 70, 6.
[66]) RV. I, 160, 4.
[67]) RV. VII, 53: *pûrvayé pitárâ.*
[68]) RV. I, 106, 3; 159, 1: *deváputre.*
[69]) RV. I, 159, 2; 160, 2 m. fl.
[70]) Op. 561: *γῆ πάντων μήτηρ.*
[71]) RV. V, 85, 1—2.
[72]) RV. VI, 70, 1.
[73]) RV. VII, 86, 1.
[74]) RV. VII, 87, 1—2.
[75]) RV. IV, 42, 2—4.
[76]) RV. VIII, 42, 1.
[77]) RV. V, 85, 3; II, 27, 10.
[78]) RV. VII, 34, 11 *râjâ râshtrânâm.*
[79]) ṛtasya gopâ — netâ.
[80]) RV. I, 24, 10.
[81]) RV. I, 25, 1; VII, 89, 5.
[82]) RV. II, 28, 8.
[83]) Ps. 89, 15.
[84]) Ps. 7, 10.
[85]) RV. VIII, 41, 1.
[86]) RV. I, 24, 9; VI, 74, 3.
[87]) RV. VII, 86, 3.
[88]) RV. VII, 87, 7.
[89]) RV. X, 37, 12.
[90]) RV. VIII, 18, 12.
[91]) RV. VII, 93, 7.
[92]) RV. I, 25, 5.
[93]) RV. I, 24, 9.
[94]) RV. VII, 89.
[95]) Ps. 51, 1.
[96]) RV. VIII, 42, 1.
[97]) RV. I, 25, 14.
[98]) RV. I, 25, 7 ff.
[99]) Pyth. VI, 80 ff.
[100]) RV. I, 25, 8.
[101]) RV. V, 85, 6.
[102]) RV. V, 85, 2.
[103]) RV. VIII, 42, 3.
[104]) RV. VIII, 17, 8.
[105]) RV. I, 115, 1.
[106]) RV. I, 164, 14.
[107]) RV. III, 62, 10.
[108]) yasna 1, 4.
[109]) yasht 1, 7.
[110]) yasht 1, 26.
[111]) yasna 43, 2 ff.
[112]) yasht 12, 1.
[113]) yasna 44, 4.
[114]) yasna 19, 3.
[115]) yasht 10, 113.

